

نیوچرلند

اقبال

نبوی

اقبال

جملہ حقوق مسح حق تجویز غیر بحق دا کمر خواوید اقبال ہا رائیت لا رخلاف الصدق هلا رمحظی اقبال
محظی ہیں

دو ہزار	طبع اول، جون ۱۹۲۴ء
	طبع دوم
	طبع سوم، اپریل ۱۹۲۵ء
	طبع چہارم، ستمبر ۱۹۲۵ء
	طبع پنجم، ستمبر ۱۹۲۶ء
	طبع ششم، جون ۱۹۲۷ء
	طبع ہفتم مئی ۱۹۲۸ء

نخوانندہ کتاب نے بوڑھا

می شود پرده چشم پر کا ہے گا ہے
 زیدہ ام ہر دو جس اس را بنا گا ہے گا ہے
 واوی عشق بے دور و دراز است ولے
 طے شود جادہ صد سالہ بآ ہے گا ہے
 در طلب کوش و مک دامن اُبیندہست
 دولتے ہست کریاں میرا ہے گا ہے

زبدهم

حصہ اول

زبردین در گذشتیم زردین خانہ گفتیم!
سخن بخوبی را چه قلمند اش گفتیم

دعا

يارب درون سینه دل با خبر بد
 در باده نشه را نگرم آن نظر بد
 ایں بنده را که پانفس دیگران نزیت
 یک آه خانه زاد مشالی سحر بد
 سیلم، مرا بجوتے تنک مایه پیچ!
 جولانگه بوادی و کوه و کر بد
 سازی اگر حریف یم بیکران مرا
 با اضطراب موج سکون گرد بد

شاهین من بعید پلنگان گذاشتی!
 همت بلند و چنگل ازیں تیزتر بد
 رفتم که طاائرِ حرم را کنم شکا
 تیرے که ناگفتده قدر کارگر بد
 خاکم به نور نعمت داده برفوند
 هر ذرا مرا پر و بال شمر بد

دَمْرَلِلِ الرَّجُمَنَلِ الرَّجِيمَ

۱

عشقِ شور انگلیز ما هر جاده در کوتے تو برد
 بر تلاشِ خود چه می نازد که ره سوئے تو برد!

درون سینه ما سوز آنزو ز کجاست؟
 سبوز ماست و لے پاده در سبز کجاست؟
 گرفتم ایں که چهان خاک و ماقف غایم
 به ذره ذره ما در دستی چو ز کجاست؟
 بگاه ما بگریبان کمکشان افتاد
 جنون ما ز کجا شور ہاے و ہنر کجاست؟

۳

غزل سرای و نواہست رفتہ بازآور
 بایں فردہ دلای حرف دل نوازآور
 کنشت و کعبہ و بخناز و کلیسا را
 هزار هشتمه ازال چشم نیم بازآور
 زیاده که بخاک من آتی شے آمیخت
 پیاله بخوانان نو نیازآور
 نے که دل ز نوایش بینے می رقصد
 نے که شیشه سجان را دهد گلمازآور
 پنیستان عجم ہاد صحدم تیرست
 شمارہ که فرومی چکد ز سازآور

۲۷

لے کر زن فزووہ گرمی آہ و ناله را
 زندہ کن از صدای من خاکِ ہزاں الہ را
 بادل مانچا کتی! تو کہ بسادہ حیات
 مستی شوق می دہی آب و گل پیالہ را
 غنچہ دل گرفتہ را از ن Prism گرہ کشے
 نازہ کن از نیم من دار غ دون لالہ را
 می گزند خیال من از مہ و جہرو مشتری
 تو بکیس چہ خفته صبید کن ایں غزالہ را
 خواجہ من! نگاہ دار آبرو سے گداۓ خوش
 آنکہ زجوتے دیگران پُر نکن پیالہ را

۵

از مشت غبار ماصد ناله بر انگلستانی
 نزدیک تراز جانی باخوے کم آمیستنی
 در موج صبا پنهان دُز دیده بیان غ آنی
 هدبوئے همیں آمیزی با غنچه در آوریزی!
 مغرب ز تو بیگانه، مشرق همه افانه
 وقت است که در عالم نقش دگر انگلیزی
 آنکس که بسیار دسودا تے جهانگیری
 تکین جنوش کن باز شتر چنگیزی

من بستہ بے قیدم شاید کہ گریزم ہا
 ایں طرہ پیچاں ما در گرد نم آویزی
 جز نالہ نبی دانم گو سند غزل خوانم
 ایں چیت کہ چول شب نم بر سینہ من بیزی

۶

من اگرچہ تیرہ خاکم دلکے است برگ سازم
 بمنظارہ جمالے پوستارہ دیدہ بازم
 بہ ہواۓ زخم تو ہمہ نالہ خوشم
 تو بایں گماں کشايدز فوافتادہ سازم
 بضمیرم آں چنان کن کہ زعلہ نوانے
 دل خاکیاں فروزم دل نوریاں گمازم
 تب وتاب فطرت مازیا ز مندی ما !
 تو خدا تے بے نیازی نرمی بسوز و سازم
 بمحیے عیان نکردم ز کے نہان نکردم
 غزل آپخناں سر دم کربوں فتا درازم

بصدارے در مندے بنوائے پیزیجے
 ٹھم زندگی کشاد مم جہاں تشنہ میرے
 تو بروتے بے نولے در آں جہاں کشادی
 کہ ہنوز ارز ویش نہ دبیدہ در صفیرے
 زنگاہ سرمه ساتے بدل و جگر رسیدی
 چہ نگاہ سرمه ساتے ادو شانہ نڈبہ تیرے
 بیلگاہ نار سایم چہ بھار جلوہ دادی
 کہ بیانغ دراغ نالم چوتدر و نو صفیرے
 چہ عجب اگر دو سلطان بہ دلاتے نہ گنجند
 عجب ایں کہ میں نگنجد بد و عالم فقیرے

۸

بر سر کفر و دیں فشاں رحمت عامِ خویش را
 بندِ نقاب بر کشا ماهِ شامِ خویش را
 نمزمَه کمن سر اے اگر وشی با ده تیرز کن
 باز به بزم مانگر، آتشِ جامِ خویش را
 دام زگیسوال بدوش رحمتِ گلستان بری
 صید چرانی کنی طا تر بامِ خویش را
 ریگ عراق منتظر گشت، چجاز تشنۀ کام
 خون حسین باز ده کوفه و شامِ خویش را

دوش براهبر زند راه بیگانه طے کند
 می ندیدست کس عشق زمام خویش را
 ناله پستان بیرونی برانه می زدم
 تا بحرم شناختم راه و مقام خویش را
 قافله بهار را طاير پيش رسنگر
 آنکه بخلوت قفس گفت پیام خویش را

۹

نوائے من ازاں پر سوز و بیاک غم انگیز است
 بخاشا کم شرار افتاد و با و صبحم تیز است
 ندار عشق سامانے ولیکن تیشه دارد
 خراش بینہ کھاروپاک از خون پریز است
 مرادر دل خلید ایں نکتہ از مرد ادا دانے
 ز محشوقان نگہ کاری تراز حرف لا اویز است
 ببالینم بیا یکدم نشیں کرزه و محوری!
 تھی پیمانہ بنزم تما پیمانہ لبریز است
 بہ بتان جلوہ دادم آتش دارغ جدائی را
 نیمش تیرز ترمی سازد و شبنم غلط ریز است!

اشارتکے پہنچانماں برہم زندگیں
 مرا آں غمزدہ می باید کہ میاک است خوبیزی است
 نشمن ہر و داراب و محل لیکن چورا است بیں
 خود را صحبت محل خوشنہ ایدھل کم امیری است
 مرا بانگر کہ در ہندوستان دیگرنے بینی
 برہم زادہ رصہ اشنا تے عدم و تیریز است

۱۰

دل و دیده که دارم ہمہ لذت نظراء
 چگنہ اگر ترا شم صنھے زنگ خارہ
 تو بخلوہ درفتا بانی کہ بگاہ بر تابی
 من ! اگر نسلم تو بگو دگرچہ چارہ
 چشود اگر خرامی بسرائے کاروانے
 کہ متایع ناروانش دلکھ است پارہ پارہ
 غزلے ندم کہ شاید بنا لتر ارم آید
 تپ شعلہ کم نگرد زگستین شرارہ
 دل زندگ که دادی بہ حباب در نازد
 نیچے بده کہ بیند شر سے بنتگ خارہ

ہمہ پارہ دلم راز سرور اونصیب
 غم خود چنان نہادی بدلیں ہزار پارہ
 نکشد سفینہ کس بیلے بلند موجے
 خطرے کے عشق بیند بلامت کنارہ!
 اشکو و بے نیازی ز خدا یگاں گذشتہ
 صفتِ مرِ تملے کے گذشت برستارہ

۱۱

گرچہ شاہین خود بصر پر واڑے ہست
 اندریں پاؤ میں نہان قدر اندازے ہست
 آنچھے از کار فروستہ گرہ بکھشاید
 ہست و در حوصلہ زمزمه پر دانے ہست
 تاپ گتار اگر ہست شناسے نہیت
 فاءے آں بندہ کمریتہ اور اڑے ہست
 گرچہ صد گونہ بصید سوز مرا سوختہ اند
 لے خوشالذت آں سوز کہم سازے ہست

مردہ خاکیم و مسرا وار دل زندہ شدیم!
 ایں دل زندہ و ما! کار خدا سازے ہست
 شعلہ سینہ من خانہ فروز است شے
 شعلہ ہست کہ ہم خانہ بر اندازے ہست!
 تجھیہ بر عقل جہاں بین فن لاطون نکشم
 در کنار مدلکے شوخ و نظر بازے ہست

۱۲

ایں جہاں چیت ہے صنم خانہ پسدار من است
 جلوہ اوگر و دیدہ بسیدار من است
 ہمہ آفاق کے گئیں میں بیگھا ہے او را
 حلقة ہست کے ازگ رو شر پر کار من است
 ہستی و غستی ازو بین و ناد بین من !
 چہ زمان و چہ مکان شو خی افکار من است
 از فسول کار تی دل، سیر و سکون، غیب و حضن تو
 ایں کے غماز و کشا ندہ اسرار من است

آن جهانے کہ در و کاشتہ را یے درند
 نور و نارش ہمه از بسح و زنار من است
 ساز تقدیرم و صد لغمه پنهان دارم!
 هر کجا ز خمہ اندیشه رسید تار من است
 اے من از فیض تو پائسته انشان تو کجاست?
 ایں دو گیتی اثر ماست، جهان تو کجاست؟

۱۳

فصل بھارا ایں چنیں، بانگ ہزارا ایں چنیں
 چھوکشا، غزل سرا، بادہ بیمارا ایں چنیں
 اشک چکیدہ اس بیس ہم پہنچا و خود نگر
 رینہ نہیستان من برق و شرار ایں چنیں
 باد بھار را بگو، پے بخیال من برد
 دادی و دشت را و لقش و نگارا ایں چنیں
 زادہ باغ و راغ را از نفسم طراحتے
 در چمن تو زیستم باگل و خارا ایں چنیں

عالم آب و خاک را بر مکب دلم بسای
 روشن و تار خویش را گیر عیار ایں چنیں
 دل بکھے نباخته با دو جهان نباخته!
 من بحضور تو رسم، روز شار ایں چنیں
 فاخته کمن صفیر نال من شنید و گفت
 کس نه سرود در چن نعمت پار ایں چنیں

۱۲

بروں کشید ز پیچا کهست و بود مرا
 چھ تندہ ہاکہ مفت ام رضا کشود مرا
 تپید عشق و دری کشت نابسامانے
 هزار دانہ فسرد کروتا درود مرا
 ندانم اینکہ بمحاجا هش چه دید در خاکم
 نفس نفس بعیار زمان سود مرا
 چمانے از خس و خلشاک در میان از اخ
 شراره دلکے داد و آزمود مرا
 پیالہ گیر ز دستم که رفت کاراز دست
 کر شمه بازی ساقی زمن ربود مرا

۱۵

خیزد بخاکِ تشری، پادۂ زندگی فشاں
 آتشِ خود بلند کن آتشِ ما فروشان
 میکده تھی سبُو حلقة خود فرامشاں
 درسہ بلند بانگ بزم فردہ آشان
 فلکِ گرد کشا غلام، دین برداشتے تمام
 رانکہ درون سینہ ہاول ہدفے است بے نشاں
 ہردو بمنزلے براں ہردو امیر کارداں
 عقل بحیله می برد، عشق بروکشاں کشاں
 عشق زپادر آور دخیلہ سُش جهات را
 دست دراز می کند تا بطناب کھکشاں

۱۶

توبایں گماں کر شاید سر استانه دارم
 بطوافِ خانہ کارے بخداۓ خانہ دارم
 شور پر یعنی رنجم مگدر ز جلوہ من
 کہ بتا بیک دو آئے تب جاؤ دانہ دارم
 بخشم دگز نگاہے برہتے کہ طے نمودم
 بس راغِ صبح فردا روشنی زمانہ دارم
 یہم عشق کشتنی من یہم عشق ساحل من
 لئے غیر مخفیت دارم انہ سر کر لانہ دارم

شرے فشاں ولیکن شرے کے کہ دانوزد
 کہ ہنوز تو بیا زم غم آشیانہ دارم
 بامیڈاں کے روزے بیکار خواہی آمد
 زکن شخص بیاں ہم آہوانہ دارم
 تو اگر کرم نتائی بمعاش راں ہے سخشم
 دو سہ جا ہم دل فرزے زمے شبانہ دارم

۱۶

نظر ب راه نشیان سواره می گزرد
 مرا بگیر که کارم ز چاره می گزرد
 پ دیگران چه سخن گسترم ز جلوه دوست
 بیک بناه مثال شراره می گزرد
 رہے بمنزل آن ماہ سخت دشوار است
 چنان که عشق بدش شماره می گزرد
 ز پرده بندی گردن چه جاتے نمیدی است
 که نادک نظر باز خواره می گزرد

بیے است بشنیم ما، کمکشان کناره است
 بیک شکستن موج از کناره می گذرد
 بخلوش چور سیدی نظر باوکشا
 که آل دهست که کاز از نظاره می گندید
 من از فراق چه نالم که از هجوم سر شک
 ز راه دیده دلم پاره پاره می گذرد

۱۸

بر عقل فک پیا تر کانه شیخوں به
 یک فده در دل از علم غلطون به
 وی من بچه باهن اسرار محبت گفت
 اشکے که فرد خودی از باده گلگول به
 آن فقر که بے تیغه صد کشور دل گیرد
 از شوکت دارا به، از فریز فرید دل به
 در دیر مغار آتی مضمون بلند آور
 در خانقه صوفی افسانه و افسوں به

در جو تے روائی ماء بے منت طوفان
 یک موج اگر خیزد آں موج نجیول بہ
 سیلے که تو آور دی در شهر نبی گخبد
 ایں خانہ بر اندازے در خلوت ہاموں بہ
 اقبال غزل خواں را کافر نتوان گفت
 سودا بد ماغش زداز مدرسہ بیروں بہ

۱۹

یا مسلمان رامدہ فرمان کے جاں بر کفت بندہ
 یا دریں فرسودہ پیکر تازہ جانے آفریں
 یا چنان کن یا چنیں !

یا بر سہن را بفرما نو خداوندے تراش
 یا خود اندر سینہ تنازیاں خلوت گزیں

یا چنان کن یا چنیں !

یا دگر آدم کہ ازا بلیس باشد کترک
 یا دگر ابلیس بہر امتحان عقل و دریں
 یا چنان کن یا چنیں !

یا جہانے نازہ یا امتحانے تازہ
 می کنی تاچند باما آنچہ کروی پیش ازیں
 یا چنان کن یا چنیں!

فقر بخشی؟ باشکوہ خسرو پر ویز بخش
 یا عطا فرما خرد با فطرتِ روح الامین
 یا چنان کن یا چنیں!

یا بگوش در بینہ من آرزوئے انقلاب
 یا دگر گول کن نہاد ایں زبان و ایں زمیں
 یا چنان کن یا چنیں!

۲۰

عقل هم غش است و از ذوق نگه بر گذانه نیست
 لیکن ایں بیچاره را آس جرأت زندانه نیست
 گرچه می دانم خیال منزل ایجاد من است
 در سفر از پاشتن همت مردانه نیست
 هر زمان یک تازه جولاگاه می خواهم اندو
 تاج چنول فرمائے من گوید گرویرانه نیست
 با چنیں تو رجنوں پاس گردیاب داشتم
 در چنول از خود ترقتن کاره ہر دیوانه نیست

۲۱

سوز و گلزار زندگی لذت جستجو تے تو
 راه پو مار می گزد گر تروم بسو تے تو
 سینه کشادہ جبریل از بر عاشقان گشت
 ناشرے با وقت آتش آرزو تے تو
 هم بهو اتے جاو و پاره کنم حجاب را
 هم بنگاه نارسا پرده کشم برقت تے تو
 من بتلاش قویوم یا بتلاش خود روم
 عقل و دل و نظر همه گم شدگان کوتے تو
 از چین تو رسته ام قطره شنبه به بخش
 خاطر غنچه وا شود کم نشود ز جوئے تو

۲۴

دیں محفل کہ کارا و گذشت از باده و ساقی
 ندیے کو کہ در جامش فرو ریزم مے باقی
 کے کو ز هر شیریں می خرد از جامن ز دینے
 مے تلخ از سفال من کجا گیرد به ترباقی !
 سشار از خاک من خیزد ما کجا ریزم کلا سونم
 غلط کر دی کہ در جانم فلکندی سوز مشتاقی
 مکند کر د مغرب چشمہ ہاتے علم و عرفان را
 جہاں ما تیرہ ترسازد چ مشتاقی چ اشراقی

دل گیقی ! انا المسموم ، انا المسموم فریادش
 خرد نالان که ماغنده بسترباق و لاراقی
 چه ملّاتی ، چه درویشی ، چه سلطانی ، چه دربانی
 فروغ نکارمی جوید بسالوسی وزرّاتی !
 بازارے کہ چشم صیرتی شوراست و کم نور است
 بگیتم خوار ترگرد چو افسخ زاید به برّاتی

۲۳۳

ساقیا بر جگرم شعله نشانک انداز
 دگر آشوب قیامت بجهت خاک انداز
 او بیک دانه گندم بزمیتم انداخت
 تو بیک جرمه آب آنوتے افلاک انداز
 عشق را باده مرد افگن د پر زور بدہ
 لاسے این باده به پیمانه ادرآک انداز
 حکمت و فلسفه کرد است گل خیر مرا
 خضر من! از سرمه این بارگران پاک انداز

خرد از گرمی صحبب اگدازے نمید
 چاره کار بآن غمزه حپ الک انداز
 بزم در کشکش بیم و امید است هنوز
 همه را بئے خیر از گردش افلاک انداز
 می تو ای ریخت در آغوش خزان لاله و گل
 خیر زد پرشاخ کمن خون رگ تاک انداز

۲۲

از آں آبے که در من لاله کار و ساتنگی نه ده
 کف فاک مرا ساقی بسبلو فرو دیتنه ده
 زینا تے که خودم در فرنگ انذیشہ تاریاک آت
 سفر و زیده خود رانگاه راه بیتنه ده
 پوچس از موچ هر یادے که می آید ز جار فتم
 دل من از گما نهاد در خروش آمد بیتغیتنه ده
 بجانم آرز و ہا بود و نابود شر دارد
 ششم را کو کے از آرز و تے دل نیشنے ده
 بیستم خامه داد می که نقش خسر و می بندد
 رقم کش ایں چنیتم کردہ لوح جیتنے ده

۳۵

زہر نقش کے دل از دیده گیرد پاک می آیم
 گداتے معنی پاکم تھی ادراک می آیم
 گئے رسم و رہ فرزانگی ذوق جنوں بخشد
 من از دریں خردمندان گریباں چاک می آیم!
 گئے پیچہ جہاں بر من اگئے من بر جہاں پیچم
 بگردال بادہ تا بیرون از بیں پیچاک می آیم
 نہ ایں چاچٹک ساقی نہ آنبجہ حرفِ مشتاقی
 زبرزم صوفی و مُلا بے غناک می آیم
 رسدو قتنے کے خاصاں ترا بامن فتد کاۓ
 ک من صحراء تم پیش طک بیباک می آیم

۲۶

دل بے قیب من با نور ای ماں کافری کردہ
 حرم را سجدہ آور دہ بناں را چاکری کردہ
 متارع طاعت خود را ترازو تے بر افزاد
 ببازار قیامت با خدا سوداگری کردہ
 زمین و آسمان را بر سراد خویش می خواہد
 غبار لہ و بالقدیر بیزداد دا وری کردہ
 گئے با حق در آمیزد گئے با حق در آمیزد
 زمانے جیدری کردہ، زمانے خبری کردہ

بایں بے رنگی جو ہراز و نیز نگ می رینڈ
 کلیئے بیں کہ ہم پیغمبری ہم ساحری کردہ
 بھاہش عقل دوراندیش رذوق جنوں دادہ
 ولیکن با جنوں فتنہ سامان نشری کردہ
 بخود کے می رسداں راہ پہنچائے توں آسانے
 ہزاراں سال مترزل در مقام اُفری کردہ !

ز شاعر ناله مستانه در محشر چه می خواهی
 تو خود هنگامه ، هنگامه دیگر چه می خواهی
 به بچیر نغمه کردی آشنا طبع رو انم را
 ز چاک سینه ام دریا طلب گوهر چه می خواهی
 نماز بے حضور از من نمی آید نمی آید
 دلے آورده ام دیگر ازین کافر چه می خواهی

۲۸

نه در اندریشہ من کارزار کفر و ایمان
 نه در جان غم اندوز مہواتے بارغ خواست
 اگر کاوی درو تم را خیال خویش را بابی
 پریشان جلوه چون ماحتا باندر بیانی

۲۹

مرغ خوش لمحه و شاهین شکاري از تست
 زندگي را روش نوري و ناري از تست
 دل بسدار و گفت خاک فتاشاتے جهان
 سپهاریں ماہ بشب گونه عماري از تست
 همه افکار من از تست چه در دل چه بلب
 گهر از بحر بر آري نهر بر آري از تست
 من جهان مشت غيارم که بجلتے نرسد
 لا الہ از تست و نیم ایم بهاري از تست

نقش پرداز تونی مافسلم افشار نیم
 حاضر آرایی و آشنده نگاری از قست
 گله ها داشتم از دل بزیانم نرسید
 هر دل بے همی و عیاری و یاری از قست

خوشنزہ را پار سائی گامے بطریق آشنائی!
 در سینہ من دمے بیاسائے ازمخت و کلفت حنای!
 مارا بھت ام ما نجکن مائیم کب دلو کھبائی؟
 آں چپکب محرا نه یاد آر تا کے بتغشل آزمائی
 دی ماہ تمام گفت بامن در ساز بدار غ نار سائی
 خوش گفت دلے حررام کروند در مذہب عاشقان جدائی
 پیش تو نہادہ ام دل خوش
 شاید کہ تو ایں گھکھتائی!

۲۱

بر جهادِ دلِ من ختنش را نگرید
 کشن و سوختن و ختنش را نگرید
 روشن از پرتو آس ماه دلے غیت که غیت
 با هزار آشینه پر ختنش را نگرید
 آنکه میگست برو علاک سلیمانے چند
 با فقیران دو جهاد ختنش را نگرید
 آنکه شخون بدل دیده دانایاں رنجیت
 پیش نداد سپر ختنش را نگرید

۷۲

مرا براہ طلب بار در گل است ہنوز کمدل بتعاقبله و رخشد منزل است ہنوز
 کجاست بر قی نگاہ ہے کہ خانماں سفرا! مرا معاملہ باکشت و حاصل است ہنوز
 یکے سفینہ ایں خام را بطور فانہ ز تریں موجود نگاہم بحال است ہنوز
 تپیدن و زرسیدن چو عالمے ارد خوشکے کہ بذب ای محل است ہنوز
 کے کہ از دو جہاں خویش را بڑی نہستا فریب خود وہ ایں لقشیر ہل است ہنوز
 نگاہ شوق تسلی محبدہ نشود کجا برم خلشے را که در دل است ہنوز
 حضور یا رحکایت دراز تر گردید
 چنانکہ ایں سمجھنا لفترة در دل است ہنوز!

۲۳

زستاں را سر آمد روزگار ان نوا باز نده شد در شاخه ازان
 گلگان را رنگ نمی بخشید هوا نما که می آید ز طرف جو سب ازان
 چهارخ لاله اند در دشت سهراء شود روشن تراز با و به ازان
 دلم افسرده تر در صحبتِ گل گریند ایں غزال از غنیمه ازان
 دمے آسوده با در دو غم خوشیں دمے نالاں چو جوئے کو سب ازان
 نہیں ایں که ذوقش کم نگردد
 بمحکم حائل دل با رازداران

۲۷

ہوا نے خانہ دنیا ندا م سر اہم غریب ہر دیار م
 سحر می گفت خاک ترصبا را قبرداز باد ایں صحر اشرا م
 لگز نمک پر پیش نام مگروان ز سوز کار دانے یاد گار م
 حچشم اشک بخ شبنم فرد بخت ک من ہم خاکم دور رہندا رم
 بخوش من رسید از دل سرود ک که جوئے روز گار از حچشم سار م
 اذل تاب و تب پیش نہ من اہداز ذوق دشوق تقط ندا م
 میندیش از گفت خاک کے میندیش
 بخان تو کہ من پایاں ندا م

۲۵

از پیش ساقی میست شدایم بے مے خوابیم
 شو قم فندوں ترا زبے جایی بی خم نه بی خم در پیچ و تابیم
 چوں رسته شمع آتش بگیرد از زخم نه من تار ر ربا یم!
 از من بروں غیت منزلگیر من بے نصیبیم را ہے نیا یم!
 تا آقا بے خیزندوز خا ور
 ما شند انجیم بستند خوابیم!

۳۶

شبِ من سحر نمودی کہ بطلعت آفتابی
 تو بطلعت آفتابی سنڈاں کہ بے ججانی
 تو بدروہن رسیدی بعضیم آرمیدی
 زنگاہ من رسیدی بجنپیں گار رکابی
 تو عیسیٰ کم عیاراں تو قرار بے قراراں
 تو دوستے دل فکاراں مگر ایں کہ ویریاں

غم عشق و لذت او اشیر دو گونه دارد
 گئے سوز و درد مندی گھنستی و خرابی !
 زخلایت دل من تو بجو که خوب و ای
 دل من کجا که او را بگنا من نیابی !
 بحبلالی تو که در دل دگر آرزو ندارم
 بجز این دعا که بخشی بجبو ترا عفتانی !

۳۷

درین بیخانے لے ساقی ندارم محربے دیجیر
 کہ من شاید نجستیں آدمم از عالمے دیجیر
 دے مے ایں پسکر فرسودہ راسازی کفے خاکے
 فشانی آب و از خاک اتش انگلیزی نئے دیجیر!
 بیمار آں دولت بیدار و آں جامِ جہاں جیں را
 عجمِ رداده هنگامہ بزم بھے دیجیر

۳۸

بجهان در د منداں تو یکو چہ کار داری؟
 تب و تابِ ما شنا سی؟ دل بے قرار داری؟
 چہ خبر تاز اشکے که فرو چکد ز چشے
 تو بہ برگ بگل ز شبیم دُر شاہو ار داری؟
 چہ بگویت ز جانے که نفس نفس شارد
 دم مستعار داری؟ غم روزگار داری؟

۳۹

اگر نظر از خود رفیقی آرد حباب اول
 بمحیر و با من ایں سودا بهما آن بس گران خواهی
 سخن بے پرده گو باشدان سو دکم آمیری
 که می گفتند تو ما را چنیں خواهی چنان خواهی
 نگاہ بے او ب زور خنہ هادر چرخ مینائی
 در گر عالم بنائیں گر جا بے در میان خواهی

چنان خود را نگه داری که یا این بے نیازی با
 شهادت بر و جو دخود رخون دوستان خواهی
 مقام پندگی دیگر، مقام عاشقی دیگر
 زنوری سجده می خواهی نفاکی پیش از اخ خواهی
 مس خانے که دارم از محبت کیمیا سازم
 که فرد اچول رسم پیش تو از من ار معان خواهی

۳۰

نور تو و اندود پید و سیاه را
 دریا و کوه و دشت و در و هر و ماه را
 تو در ہو اے آن که نگہ آشنا تے اوست
 من در تلاش آک که تبا بد بگاه را !

۲۱

بدء آں دل که مستی ماتے او از باده خوبیش است
 بگیر آں دل که از خود رفتہ و بیگانه اندیش است
 بدء آں دل بدء آں دل که گیتی را فرا گیرد
 بگیر این دل بگیر این دل که دریندیم و بیش است
 مراتے صیدگیر از ترکش تقدیر بیرون کش
 جگر و درسی چه محی آیدار آن تیرے که دریش است
 نگردد زندگانی خسته از کار چنانچه گیری
 چملئے در گره بستم چمانے دیگرے پیش است

۸۲

گفت فاک برگ و سازم بیہے فشانم اورا
 یا میدایں کہ روزے بفلک رسانم اورا
 چ کنتم چ چارہ گیرم کہ ز شاخ علم و دانش
 شد میده ہیچ خارے کہ بدل نشانم اورا
 دید آتش جدائی شر بر مرا نمودے
 به ہمال نفس بسیرم کہ فرد نشانم اورا

مے عشقِ وستی اونزو د بروں ز خونم
 کے دل آں چاں نہادم کے دگر ستانم اور
 تو بلوح سادہ من ہمس مدعا تو شتی
 دگر سخنپشاں ادب کن کہ غلط نخوانم اور
 بحضور تو اگر کس غزلے ز من سرايد
 چہ شو و اگر نوازی بہ ہمیں کہ دانم اوراء

۵۳

ایں دل کہ مرا داوی لب سریز لقیں بادا
 ایں جامِ جہاں بینم روشن توازیں بادا
 تلخ کہ فنڈ ریز و گردول بسغایل من
 در کامِ کمن رندے ائتم شکریں بادا

۵۲

رمزِ عشق تو به اربابِ ہمسِ نتوان گفت
 سخن از تاپ تسبیح شدہ پھر نتوان گفت
 تو مرا ذوق بیان دادمی و گفتی کہ بچو
 ہست در سینه من آنچہ بکس نتوان گفت
 از نہای خانہ دل خوش غزلے می خیزند
 سرِ شاخے ہم کو یم پھرس نتوان گفت
 شوق اگر زندہ جاوید نباشد محب است
 کہ حدیث تو درین یک دلخس نتوان گفت

۵۵

یا و ایا مے که خوردم بادہ ہا با چنگ فنے
 جام مے درست من بیٹائے مے درست و نے
 درکتار آئی خشناں بازند رنگ بھار
 در شب ای فرد دیں افسرده تو گرد و زدے
 بے تو جان من چو آں سمازے کہ تارش درست
 در حضور از سینہ من نخمه خیزد پے بہ پے

آنچہ من در بزم شوق آورده ام و این که عصیت
 یک چنگل؛ یک نیستان نا لئے یک خمانه می
 زندہ کن باز آں محبت را که از نیر و نئے او
 بوریا نئے رہ نشیتے درفتہ باختیت کے!
 دوستان خرم که بر منزل رسید آواره
 من پریشان جاده ہائے علم و فناش کروہ طے!

۵۶

اخیم بگریباں ریخت ایں ویدہ تر ما را
 بیرون ز پھر انداخت ایں وقی نظر ما را
 ہر چند ز میں سائیم بر تر ز شریا نیم
 دانی کہ نبی ز سید عمرے چو شر ما را
 شام و سحر عالم از گروشیں مانیزو
 دانی کہ نبی سازد ایں شام و سحر ما را
 ایں شیشه گروں را از بااده تھی کر دیم
 کم کا سہ مشوقاتی ! میتائے دگر ما را !
 شایان جنون ما پہنائے گوئی تی نیست
 ایں را ہگندر ما را آں را ہگندر ما را !

خاور کے آسمان بہ کنندِ خیالِ اورست از خوشیتن گستاخ بے سوز آرزوست
 در تیرہ خاکِ اوتسبِ تاجِ جایت غمیت بولانِ معج رانگرا انکنار جوست

بیت خانہ و حرم ہمسہ افسردہ آتشے

پیرِ مغاں شراب ہوا خورده و برسوست!

فلکِ فرنگ پیشِ مجاز آور و سبود مینائے کور و مست تمام شائے نگہ بوسٹ!

گردنڈہ تو زچرخ وربانیده قدر زمرگ اندوست اور دامنِ یاچاک بے رفعت!

خاکی نہاد و خوز سپہر کمن گرفت عتیار و بے مدار و کلاں کلار و لیہ توست!

مشرق خراب و مغرب ازان بشیر خراب عالم تمام مردہ و بے وقیع جوست!

ساقی بیمار بادہ و بزمِ شبانہ ساز

مارا خراب یک نگیو محروم نہ ساز!

۵۸

فرصت کشش مه ایں دل بے قرار را
 یک دو شکن زیادہ کن گیسوئے تا بدار را
 از تو درون سینه ام بر ق تجلی که من
 با مه و محسر داده ام تخفی انتظار را
 ذوق حضور در جهان رسم صنم گری نهاد
 عشق فریب می دهد جان مسیدوار را

تابعند راغ خاطرے نعمتہ تازہ نعم
 باز بہ مرغیہ زار وہ طائیر مرغیہ زار را
 طبع بلند دادہ، بندز پائے من کشائے
 تا پہ پلاس تو دہم خلعتِ شخص ریار را
 تیشه اگر بستگ زدایں چھ مقامِ گفتگو است
 عشق بدوش عی کشد ایں ہمہ کو ہمارا!

۵۹

جانم در آویخت با روزگاراں جوے ہست نالاں در کوہا راں!
 پیدا ستیزرو، پنهان ستیزرو ناپادار سے با پاداراں!
 ایں کوہ و صحراء ایں دشت دریا نے رازداراں نے غنگاراں!
 بسیگانہ شوق! بسیگانہ شوق! ایں جو تباراں ایں آبشاراں!
 فریاد بے سوز! فریاد بے سوز! بانگ ہزاراں در شاخساراں!
 داغ کے سوز در سینہ من آں داغ کم سوخت در لالمزاراں!
 مخلل ندار و ساقی ندار و
 تنخے کے سازد بھیتاراں!

۴۰

پسلی کر دادی نگذاشت کار خود را
 بتو باز می سپارم دل سعیت دار خود را
 چه دلے که محنت او ز نفس شماری او
 که بدست خود ندارد رگ روزگار خود را
 بضمیرت آرمیدم تو بجوشش خود نمایی
 بخاره بر لکنندی در آب دار خود را
 مه و انجم از قوادار و گله ها شنیده باشی
 که بخاک تیره مازده شر از خود را
 خلاش بینیه ماز خدنگ او غنیمت!
 که اگر بپاش افتد شبهه دشکار خود را

۶۱

بحر فے می تو ان گفتگوں تمنا نے چھانے را
 من از ذوقِ حضوری طول دا وم داتلئے را
 زمشتاقاں اگر تاب سخن بردوی نہیں دانی
 محبت می کند گویا نگاہ بے زبانے را!
 کجا نو دے که غیر از قاصدی چنیے نہی واند
 کجا خاکے کہ در آن خوش دار و آسمانے را!

اگر یک ذرہ کم گرد نہ چیز زد جو و من
 بایں قیمت نہی گیس م حیاتِ جاودا نے را!
 من اے دریائے بے پایاں مجھ تو در افرا دم
 نہ گوہر آرزو دارم نہ می جو یعنی کرانے را
 اڑاں معنی کہ چوں شب نم بجانِ من فرو رینی
 جهان نے تازہ سپیدا کروہ ام عرضِ فخانے را

۶۲

چند بروئے خود کشی پر ده صحیح و شام را
 چھوڑ کشا تمام کن جبلہ نا تمام را
 سوند و گدا زحالتے ہست ! بادہ ز من طلب کنی
 پیش تو گر بیاں کنم مستی ایں معتام را
 من بسر و زندگی آشیں او فرزد وہ ام
 تو نعم شبئے بدہ لالہ ترشنه کام را

عقل ورق ورق بگشت عشق بیکثہ ز سید
 طاائر زیر کے برد وانہ زیر دام را
 نغمہ کحب و من کحب اسانی مخن بہانہ ایست
 سوئے قط ارمی کشم ناقہ بے زمام را!
 وقت برہنہ گفتگن است من بکنا گیغتہ ام
 خود تو بھجو کحب ابرم هم نفسان خام را!

۶۳

نفس شمار به پیچا که روزگار خودیم
مثال بحر خودشیم در کنار خودیم
اگرچه سطوت در یا اماں بس ندهد
بحنلوت صدف او نگاه بهار خودیم
ز جو هرے که نهان است در طبیعت ما
پرس صیر فیان را که ماعیسا رخودیم

نه از حشرابه ما کس خراج می خواهد
 فقیر را نشینیم و شخص را یارِ خود بیم
 درون سینه ما دیگر سے اچھے بو لمحبی است!
 که خبر که توئی یا که ما دو چارِ خود بیم!
 کشته پرده رفت دیر آدم حنای
 که ما به رهگذر تو در انتظا یارِ خود بیم!

۶۲

پُغناں نہ لب کشودم کر فعال اثر ندارد
 غم دل بگفتہ بتر کس حبگز ندارد
 چہ عزم چہ دیر ہر جا سخنے ز آشنائی!
 مگر ایں کہ کس نے رازِ من تو خبر ندارد
 - چہ ندیدنی است اینجا کہ شمر جہان مارا
 نفس بگاه دار و نفس دگر ندارد

تو ز را ہ دیدہ ماضی سیر ما گذشتی
 مگر آپناں گذشتی کہ نگہ خبر ندارد!
 کس ازین نگین شناسان نگذشت بُرگینم
 بتومی سپارم اور اکہ جہاں لطف ندارد!
 قدرِ حسن فروزے کہ فرنگ واد مارا
 ہمہ آفتاب لیکن اثرِ سحر ندارد!

۶۵

ما که هشتمه تراز پر تو مسنه آمده ایم
 کس چه داند که چنان این هشتمه آمده ایم
 با قیبای سخن از درود مگفتی
 شدم از اثر ناله و آه آمده ایم
 پرده از چهار برانگ که چو خود شید بخر
 به سر دیدار تو لمبریز نگه آمده ایم

عزم مارا ہے یقین سختہ تر ک ساز کہ ما
 اندر میں محسر کہ بے خیل و سپہ آمدہ ایم
 تو ندا فی کہ نگاہ ہے سر را ہے چکنڈ
 در حضور تو دعا گفتہ برہ آمدہ ایم!

۶۶

اے خدا نے ہر وہ خاک پر پیشانے نگرا
 ذرۃ در خود فرو پھیپد بیبا نے نگرا
 حُسن بے پایاں درون سینئہ خلوت گرفت
 آفتابِ خویش راز یزیر گریپ بانے نگرا
 بر دل آدم زدی عشق بلا انگیزہ را
 آتش خود را با خوش نیستانے نگرا
 شوید از دامان ہتی داغنا۔ کہنہ را
 سخت کوشی ہاتے ایں آسودہ دامانے نگرا
 خاک ما خیزد کہ ساز و آسمانے دیگرے
 ذرۃ ناچیزہ تو تعمیر بیبا نے نگرا

رُوْلِ عَجَّ

حَصَّةُ وَمْ

شارخ نهاری سدره خار خوسین گمن مشو
 منکرا او اگر شد می منکر خوشی تن مشو

دو عالم را توں دیدن بھیتاے که من دارم
 کجا چھتے کہ جبیند آن گاشائے که من دارم
 وگر دیوانہ آید کہ در شہر نگہنڈ ہوئے
 دو صد ہنگامہ برخیز دز سوداۓ که من دارم
 مخور ناداں عشم از تاریکی شبہ ماکہ می آید
 کہ چوں انجم در خشد داغ سیماۓ که من دارم
 ندیم خوشیں می سازی مرا لیکن ازاں ترسم
 نداری تاب آں آشوب غوفائے که من دارم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱

برخیزد کہ آدم را ہنگام نہ وادا
 ایں مشت غبارے را خبیم بسجد و آمد
 آں راز کہ پوشیدہ درینہ سہتی بود
 از شوخت آب دکل در گفت و شنود آمد!

۲

مر و ستارہ کہ در را و شوق ہم سفراند
 کر شکہ سنج و ادا فهم و صاحب نظراند
 پچہ جلوہ ہاست کہ دیدند در گفت خاک کے
 قفاب جانب افتلاک سوئے مانگند

۳

در دین لالم گذر چوں صبا تو افی کرد
 بیک نفس گرہ غنچہ وَا تو افی کرد
 حیات چپیت؟ جہاں را اسیر جاں کر دن
 تو خود اسیر جهانی، کھب ا تو افی کر دا!
 مقدر است که مسجد مخدومہ باشی
 ولے ہنوز ندانی چھا تو افی کر دا
 اگر زمیکدہ من پیالہ گیروی
 زمشت خاکِ جهانے بسپا تو افی کر دا!
 چساں بیینہ چرانغ فردختی قبال
 بخوبیش آنچہ تو افی بسب ا تو افی کر دا

۲

اگر بہ جسی محبت کرانہ می خواہی
 ہزار شعلہ دہی یک نہ بانہ می خواہی
 مرزا لذت پرواز آشنا کر دند
 تو در فضائے چمن آشیانہ می خواہی
 یکے بدمانِ مردانِ آشنا آویز
 زیار اگر بگھرِ محمر مانہ می خواہی
 جنوں نہ داری دہوتے فلکنڈہ در شهر
 ببوشکتی و بنیمِ شبانہ می خواہی
 تو ہم بخشہ گری کوش دلبری آموز
 اگر زما غزلِ عاشق تانہ می خواہی

۵

زمانہ قاصدِ طبیت ار آں دل آرام ہست
 پچھے قاصدے کے وجود ش تمام سیغایم ہست!
 گھاں میر کے فضیبِ توفیق جبلوہ دوست
 درون سینہ ہنوز آزدے تو خام ہست!
 گرفتم ایں کہ چوشا ہیں بلند پروازی
 بہوش باش کہ صیادِ ماکن دام ہست
 با درجِ مشت غبارے کجا رسہ جبریل
 بلند نامی او از بلندی یام ہست!

تو از شمار نفس زندگ نمیدانی
 که زندگی پشکست طلسِم ایام است!
 ز علم و دلنش مغرب همین فتدرگویم
 خوش است آه و فخار تابلاخاوناکام است
 من از هلال و حلپری پا در گزند لیشم
 که فتنه دگرے در بسیر ایام است!

٤

دگر ز ساده دلیم اتے یار ن تو ان گفت
 ن شسته بر سر بالین من ز در ماں گفت!
 ز بان اگر چہ دلیر است و معاشر شیریں
 سخن ز عشق چہ گویم جزا میں که ن تو ان گفت
 خوش کے کہ فرد رفت و خمیس رُجود
 سخن مشاہل گھر پر کشید و آسان گفت
 خراب لفعت سام کہ چوں شناخت مرا
 عتاب زیر بی کرو و حنا نه ویران گفت

غمیں مشو کہ جہاں را ز خود بروں نہ
 کہ آنحضرت مل نتوانست مرغِ نالاں گفت
 پیام شوق کہ من بے حجاب می گویم
 بے لالہ قدر شبنم رسید و پنهان گفت
 اگر سخن ہمہ شوریدہ گفتہ ام چے عجب
 کہ ہر کہ گفت زکیوں کے اوپر پیشان گفت

خدا ز ذوقِ نظر گرم تماشا بو داست
 ایں کہ جو سندہ دیا سندہ ہر ہر موجو داست
 جبلوہ پاک طلب از مرد و خور شید گفر
 زانکہ ہر جبلوہ دریں دیر نگہ آلو داست

عزلام زنده دل انم که عاشق سر آند
 نه خانقاہ نشیتاں که دل بجس ند هنده
 باک فلے که برنگ آشنا و بزینگ است
 عیار مسجد و میزانه و سنم کده آند
 شگاه از مسد و پر دیں بلند تر دارند
 که آشیاں بگریاں لکشاں نه نهند
 بروں ز آنچنه در میاں انجنه
 بخوت آند ولے آنچت ای که با همه آند

بچشم کم من گر عاشت این صادق را
 که ای شکسته بهایان متارع قافتله اند!
 پسندگان خط آزادگی رفته کردند
 چنانکه شیخ و بر همین شباین بے رمه اند
 پیامگیسه که می راحلال می گویند
 حدیث اگرچه غریب است راویان ثقه اند

۹

لاله ای حسپن آسوده رنگ است ہنوز
 سپراز وست مینداز که جنگ است ہنوز
 فتنہ را که دو صفت نہ باغوشش بود
 دخترے ہست که در مهد فرنگ است ہنوز
 اے کم آسودہ نشینی لب ساحل بخشینہ
 کہ ترا کار بگرواب و ننگ است ہنوز

از سرگشیش گذشتمن ز خود مندی نمیت
 اے بمالل که اندر دل رنگ است هنوز
 باش! تا پرده کشايم ز مقام دگر نه
 چه دهم شیخ نواها که بجنگ است هنوز!
 نقش پرداز جهان چوں بجهنم نگرایست
 گفت ویرانه بسودا نه تو رنگ است هنوز!

۱۰

تیکیہ بوجبت و اعجاز سیاں نیز کرنند
 کار حق گاہ بشمیر و سناں نیز کرنند
 گاہ باشد که تیر خرقہ زرہ می لوپ شند
 عاشقان بنده حال اند و چنان نیز کرنند
 چوں جہاں کمنہ شود پاک بسو زند اور ا
 وزہماں آب دگل ایجاد و جہاں نیز کرنند
 ہمہ سرمایہ خود را بسٹگا ہے بدھمند
 ایں چقوے است کہ سووا بزیاں نیز کرنند

آنچہ را ز مورچ ہوا با پر کا ہے کروند
 بھی غیت کہ با کو و گران نیز کشند
 عشق مانندِ متاع است بazaarِ حیات
 گاه ارزان بفروشندو گران نیز کشند
 تا تو بیدار شوی نالہ کشیدم درنه
 عشق کا رے ہست کد بے آه و فغان نیز کشند

۱۱

چو موج مست خودی باش و سرطوفا کش
 ترا که گفت که نشین و پادام اکش؟
 بقصد صید ملپک از چن سرها برخیز
 بکوه رخت کشا خیمه در بیابان کش
 به مهر ماه بمند گوفش رانداز
 ستاره راز فلک گیر و در گریابان کش
 اگر فهم ایں که شراب خودی بسته تلخ است
 بدر دخوش نگرز هر ما بدر ما کش

۱۲

خضر وقت از خلوت و شست حجاز آید بروں
 کارواں نیں واوئی دور دراز آید بروں
 من بسیحانے غلام فری سلطان نیہا م
 شعلہ محمود از خاک ایاز آید بروں!
 عمرها در کعبہ بتجانہ می نالد حیات
 تاز بزم عشق یک داناتے راز آید بروں!
 طرح نومی آنگند اندر ضمیر کائنات
 ناله ہا کون سینہ اہل نیاز آید بروں!
 چنگ را گیریدا از دستم که کارا ز و شفت
 نغمہ مخون گشت از رگھائے ساز آید بروں!

۱۳

ز سلطان کر من آرزوئے نگاہ ہے ا
 مسلمانم از گل نہ سازم الہ
 دل بے نیازے کہ در سینہ دارم
 گوارا وہ دشیوہ پا دشا ہے
 ز گروں فتد آنچہ پہ بر لالہ من
 ف شہ ریزم او را به بر گیا ہے
 چو پر دین فندونا ید اندر یشنا من
 بد ریوزہ پر تو محسر و ما ہے

اگر آفتا بے سوئے من حسرا مد
 بشو خی گجر د انم او راز را ہے
 باں آب د تابے که فطرت پہ بخشد
 در خشم پو برقے یا پر سیا ہے
 رہ درسم فرما نروا یاں شنا سم
 خواں بر سر بام د یوسف بچا ہے

۱۲

بازشنه درویشی در ساز و دادم زن
 چون سخپت شوی خود را بر سلطنتِ جنم زن
 گفتنند جهان ما آیا بتو می سازد؟
 گفتم که نمی سازد اگفتنند که بر هم زن!
 در می کده ها دیدم شائسته حریفه غریب
 با استم و ستار زن با محبره ها کم زن
 اے لاله صحراء تنه انتوانی سوخت
 این داع حبگرت بی برسینه آدم زن

تو سو نی در ون او، تو گر جی خون او
 باور نکنی؟ چا کے در پیکر عالم زن
 عقل است چرا غ تو؟ در را گذارے نه
 عشق است ایار غ تو بی باستدۀ محروم زن
 لخت دل پُر خنے از دیده فرد ریزم
 لعلے ز بد خشانم بردار و بجهات هم زن

۱۳

ہوس ہنوز تماش گر جهانداری است
 دگرچہ فتنہ پس پرده ہائے زنگاری است؟
 زمان زمان شکن د آنچہ می تراشد عقل
 بیا کہ عشق مسلمان وقتل زناری است
 امیر قافلہ سخت کوش و یهم کوش
 کہ در قبیله ما حیدری زکر آری است
 تو چشم بستی و گفتی کہ ایں جہاں خواب است
 کشاں چشم کہ ایں خواجہ اپ بیداری است

بخلوت انجمنے آفسریں کہ فطرتِ عشق
 یکی شناسُ تماشا پسند بسیاری است
 تپیدیکھ م دکردند زیب قراش
 خوشانصیب غزالے کہ زخم اوکاری است
 بیان و رانگ گھر ہائے نغمہ می پاشم
 گوار مناع و چہار زان زکنند بازاری است

۱۶

فرشته گرچہ بروں از ظلیم افلاک است
 نگاہ او بتماشائے این کفت خاک است
 گماں مبرکه بیک شیوه عشق می بازند
 قبا بد و شری گل ول الله بے جنوں چاک است
 حدیث شوق ادامي تو ان بخلوت دوست
 بس الله که ز آلا شنیفس پاک است

تو اں گرفت ز پشم ستاره مردم را
 خرو بدستِ تو شاهین تند و چالاک است
 کشانے چپرہ کہ آنکس کہ لعن ترانی گفت
 ہنوز منتظر حبلوہ کعب خاک است
 دریں چین کہ سرود است ایں نواز کجاست
 که غنچہ سر بگریاں و گل عرقاک است

۱۷

عرب که باز و مھشل شبانہ کجاست؟
 عجم که زندہ کن روی عاشقتانہ کجاست؟
 نزیر خود پیراں سب جو چہ ناخالی است
 فغان که کس نشناشد مئے جوانانہ کجاست
 دریں سپمن کده هر کس نشیننے سازد
 کسے که سازد و اسوزد آشیانہ کجاست؟
 هزار قافشله بیگانانہ دار و دید و گذشت
 دلے که دید باندازِ محشانہ کجاست؟

چو موچ خیزند و به یم جاودانه می آوینه
 کرانه می طلبی بے خبر کرانه کجاست
 بیک که در رگ تاک تو خون تازه دویده
 دگر گوئے که آں باده معنانه کجاست
 بیک نور دفسن و پیچ روزگاران را
 زدیر و زد گذشتی دگر زمانه کجاست

۱۸

مانند صبا خیست و زیدان دگر آموزه
 دامان گل لاله کشیدن دگر آموزه
 اندرون دلک غنچه خزیدن دگر آموزه!
 موئینه به بکه کروی شفیعه و قمی
 آن گونه تپیدی کنه بخاتے نه رسی
 در انجمن شوق تپیدن دگر آموزه!
 کافرا دل آواره دگرباره با و بند
 برخویش کشادیده از غیر فرو بند
 دیدان دگر آموزه و ندیدان دگر آموزه!
 دم پریت همیم است شنیدی فشنیدی
 در خاک تویک جلوه عام است ندیدی
 و دیدان دگر آموزه بشنیدن دگر آموزه!
 مانند عقاب دل شبا زندایم
 چون منع سر الذرت پیازندایم
 اس منع سر خیست پریدان دگر آموزه!

تختتِ حجم و دار اسرار ہے نفر و شند ایں کوہ گران است بکا ہے نفر و شند
 باخون لِ خوش خریدن فگر آموز!
 نالید می تقدیرِ سہان است بکج بو دہت آں حلقة زنجیرِ سہان است بکج بو دہت
 نومیدشو! نالم کشیدن فگر آموز!
 داسوخته؟ یک شر از داع جگر گیر! یک چند سخو دینچ فسیتاں ہمہ گیر!
 چهل شعلہ بجا شاک دیدن فگر آموز!

۱۹

اے غنچہ خوابید چونگس نکار خیز کاشانه مارت بتاب ارج غمان خیز
 از ناله منع پمپن از پانگل اف خیز از گرمی هنگامه آتش نقصان خیز
 از خوابگار خوابگار خابگار خیز

از خوابگار خیز

خود شید که سرایہ بسیار نے محربت آویزه بجوش سحر از خون چکربت
 از دشت جبل قافله ها خست نفر بت اے چشم جهان هین تماشائے جهان خیز
 از خوابگار خوابگار خابگار خیز

از خوابگار خیز

خاور ہمہ نندِ خبار سر را ہے است یک نا لہ خاموش اثر باختہ آئے است
 ہر فرطہ ایں خاک گرد خوف نگلے ہے است از ہند و سمرقند و عراق و ہمدان خیز
 از خواب گریں خواب گریں خاک گریں خاک گریں خیز
 از خواب گریں خیز

دریائے تو دریا است کے آسٹوہ چھرست دریائے تو دریا است کے افرود نشید کاست
 بیگانہ آشوب نہنگ است چپہ یافت از سینه چاکش صفتِ موج روای خیز
 از خواب گریں خواب گریں خاک گریں خیز
 از خواب گریں خیز

ایں بحکمہ کشا ندہ اسرار نہان است ملک امت تین کی دیں روح ڈان است
 تین ندہ جان نده زربطی تین جان است با خرق و سجادہ و شمشیر و سنا خیز
 از خواب گریں خواب گریں خاک گریں خیز
 از خواب گریں خیز

ناموسِ ازل را تو میینی تو میینی । دارا کے جہاں را تو پیاری تو میینی
 اے بندہ خاکی تو زمانی تو میینی صہبائے یقین درکش و از دیرگان خیز
 از خواب گیاں خواب گیاں خواہ گیاں خیز
 از خواب گراں خیز

فریاد ز افونگ دلاؤیز می افونگ فریاد ز شیرنی و پرویز می افونگ
 عالم ہمہ ویرانہ ز چنگیز می افونگ محارِ حرم ! باز تعمیر جہاں خیز
 از خواب گیاں خواب گیاں خواہ گیاں خیز
 از خواب گراں خیز

۲۰

جهانِ ما ہمہ خاکِ است و پے سپرگردد
 ندانم ایں کہ نفسِ ما سے رفتہ برگردد
 شے کہ گویر غریبانِ شمینِ است اورا
 صد و ستارہ ندارد چنانِ حسرگردد
 دلے کہ تاب و تب لایزالِ می طلبید
 کراخیز کہ شود برقِ یا شرگردد
 نگاهِ شوق و خیالِ ملیند و ذوقِ وجود
 متبرس ازیں کہ ہمہ خاکِ ہنقدر گردد
 چنان بزمی کہ اگر مرگِ ماست مرگِ دوام
 حُنداز کر وہ خود شمسار ترگرددوا

۲۱

باز بر رفته و آستنده نظر باید کرد
 هله بخشیده باکه اندیشه و گر باید کرد
 عشق بر ناقه ایام کشد محمل خویش
 عاشقی چه راحله از شام و سحر باید کرد
 پیر ما گفت جهان بر رو شه معلم غیبت
 از خوش و ناخوش اقطع نظر باید کرد
 تو اگر ترکِ جهان کرده سر او داری
 پنجه تین ز سرخویش گند باید کرد
 گفتش در دل من لات منات هست بے
 گفت این بستکده رازی و زیر باید کرد

۲۲

خیال من پر تماشائے آسمان بود است
 بد و شر ماه و باخوش کھکشان بود است
 گلاب مبرکہ ہمیں خاکدان شمین ما است
 کہ ہر ستارہ جہان است یا جہاں بود است!
 بچشم مور فخر و مایہ آشکار آید
 ہزار نجت کہ از چشم مانہاں بود است
 زمیں پر پشت خود الوند و سیتوں دار د
 غبار ما است کہ بد و شر اور گلاب بود است!
 زدارغ لاله خوئیں پسیالہ می سینم
 کہ ایں گستے نفس صاحب نفایاں بود است!

۲۳۳

از نوا بر من قیامت رفت و کس آگاه نیست
 پیش مخل جز بزم وزیر و مقام در راه نیست
 در نهادم عشق با فکر بلند متحیث ننمد
 ناتمام جاودا نم کار من چوں ما ه نیست
 لب فرد بند از فغان در ساز با در و فراق
 عشق تا آمیزه کشد از جذب خویش آگاه نیست
 شعله می باش و خاش کے که پیش آیدی بوزا
 خاکی سان را در حی بزم زندگانی راه نیست

بُرْجَه شاہی سینی بِرْغَان سرا صحبت مگیر
 خیزد بال و پرکش پرد از تو کوتاه غیبت
 کرم شب تاب است شاعر د شبستان جو
 در پرو باش فروخ نگاه هست دنگاه غیبت
 در غزل اقبال احوال خود می رافاش گفت
 زانکه ایں نوکا فراز آئین دیر آگاه غیبت

۲۲

شراب میکده من نه یادگارِ حجم است
 فشرده جگر من بشیشه عجم است
 چو موج می تپد آدم بجهت جوئے وجود
 هنوز تا به کمر در میانه عدم است
 بیاکه مثل خلیل ایں خلسم در شکنیم
 که جزو تو هرچو دیں دیر و دیده اصم است
 اگر بینه ایں کائنات در نروی
 نگاه را به تماث اگذاشت من ستم است

غلط حشر امی مانیز نزد تے دارو
 خوشم که منزل ما دور و راه خم بخیم است
 تغافل که مرا رخصت تماشا داو
 تغافل است و به از التفات دمدم است
 مرا اگر چه به سخنانه پرسش دادند
 چکیدا ز لب من آنچه در دل حرم است

۲۵

لاله سحرم از طرف خمیا بانم برید
 در هوا نے دشت و کسار و بیا بانم برید
 رو بی آموختم از خوشیش دور افتاده ام
 چاره پرواز ای با غوشش نستاخنم برید
 در میان سینه حرفه داشتم گم گردام
 گرچه پیرم پیش ملائے دستاخنم برید

سازِ خاموشم نوائے دیگر نے ارم ہنوز
 آنکھ بازم پر دہ گرداند پئے آنہم بردید
 در شبِ من آفتاب آں کھن داغے بیل است
 ایں چارغ زیرِ فاؤس از شبستانم بردید
 من که روز شهریاری با غلامان گفتہ ام
 بندہ تقصیر وارم پشیں سلطانم بردید

۲۶

سخن تمازه زدم کس بسخن دانز سید
 جلوه خوی گشت و مغلای ہے بتماشانز سید
 سنگ می باش و درین کارگی شیشه گذر
 دائے سلکے که صنم گشت پر مین انز سیدا
 کمنه را در شکن و باز بہ تعمیر خرام
 ہر کم در و حرسته لا ماند بہ الائمه سید

اے خوش آں جوئے تنک مایہ کہ از ذوقِ خودی
 در دلِ خاک فنڈ رفت بدر یانز سید
 از کلیے سبق آموز کہ دانائے فرنگ
 جگر بھر شکا فید و به سینا نز سید
 عشق انداز تپید ان ز دل ما آموخت
 شرِ ماست کہ برجست و به پروانہ رسمید

۲۷

عاشق آن نیت که لب گرم فنا نے دارو
 عاشق آن است که برکت و جهان نے دارو
 عاشق آن است که تعمیر کند عالم خوشیش
 درس از دیوبچه نے که کرانے دارو
 دل بسیدار ندا دند بہ دانائے فرنگ
 ایں فتدرست که چشم گرانے دارو
 عشق ناپید و خرومی گزو شر صورت مار
 گرچہ در کائن زر لعل روانے دارو
 دُردِ من گیر که در میکده ناپیدا نیت
 پسیر مردے که نئے تند و جوانے دارو

۲۸

دریں حین دل مرغائ زماں زماں دگر است
 بشاخِ گل دگر است و باشیاں دگر است
 بخود نگہ بگله ہائے جہاں چے می گوئی
 اگر نگاہ تو دیگر شود جہاں دگر است
 پھر زمانہ اگر چشم تو بخود نگر د
 طرقِ میکدہ و شیوهِ مغاں دگر است
 بدیمیر قافشہ از من دعا رسان و بگوے
 اگر چہ راه ہمان است کاروان دگر است

۲۹

ما از خدا نے گم شد ایم او بجتوست
 چوں مانیا ز مند و گرفتار آرزوست
 گا ہے به برگ لالہ نویس پیام خوش
 گا ہے درون سینہ مرغایا به ما وہوست
 در نگرس آرمیس کہ بیند جمال ما
 چندان کر شمہ داں کہ نگاہش بکھلوست
 آہے سحر گئے کہ زند و فرداقی ما
 بیرون و اندر ون زبر و زیر و چار سوست

ہسنگا مرد بست از پستے دیدارِ خاکتے
 نظرارہ را پہانہ تماشائے زنگ بُوست
 پہاں بہ فرّہ فرّہ ونا آشنا ہنوز
 پیدا چو ماہتاب و با غوش کاخ و کوست
 درختِ کداں مانگنے زندگی گم است
 ایں گوہرے کہ گم شده مائیم یا کہ اوست؟

۴۰

خواجه از خون رگِ مژده رساند عسلِ ناب
 از جناتَ ده خدا بای کشتی هقانان خراب
 انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

سی شیخ شهر از رشته سیمیع صدمون بدام
 کافر داں ساده دل را بر تین زنارتیاب

انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

میر و سلطان نر و باز کعبتیں شان دغل
 جاں مسکو ماں زتن بر وند و مکون ماں بخواب!

انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

واحظ اندر مسجد و فرزندِ اور در مدارسہ
 آں بہ پیری کو دکے ایں پیر و عہدِ شباب!

انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

اے مسلمان افغان از قشنه ہائے علم و فن
 اہمن اندر جماں ارزان ٹینداں دیریاں!

انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

شونجی ہائل نگر باندر کمین تھی نشست
شپراز کوری شبیخونے زند برا فتاب!

القلاب!

القلاب! اے القلاب!

در کلیسا ابن مریم را بدار آویختند!
مصطفیٰ از کعبہ ہجرت کرده با اتم لکتاب!

القلاب!

القلاب! اے القلاب!

من در وین شیشه ہائے عصر حاضر دیدہ ام
آنچنان نہرے کے از شے مارہا در جیسج وتاب!

القلاب!

القلاب! اے القلاب!

باضعیفان گاہ نیر و تے پنگکاں می دہند
 شعلہ شاید بول آبیدز فانوس جباب!
 القلاب!
 القلاب! اے القلاب!

۳۱

گرچہ می دانم کہ روزے بے نقاب آئید بروں
 تا نہ پنداری کہ جان از عیج و تاب آئید بروں!
 ضربتے باید کہ جان خستہ برخیزد ز خاک
 نالم کے بے زخمہ از تارِ رباب آئید بروں
 تاکِ نوشیں از گریه ہانے نیم شب سیراب وار
 کن دروین او شعاع آفتاب آئید بروں
 ذر کے بے مایم ترسنم کہ ناپیدا شوی
 پنځنه ترکن نوشیں راتا آفتاب آئید بروں

در گذر از خاک و خود را پیکر خاکی مگیر
 چاک اگر در سینه ریزی ماهتاب آید بُون
 گرد و نئے توحیم خوش را درسته اند
 سربنگ آستان زن لعل ناب آید بُون

۳۲

کشاده رُوز خوش و ناخوش زمانه گذر
 زگشن و قس و دام و آشیانه گذر
 گرفتم این که غریب دره شناس نه
 بخونے دوست باندای محسره زمانه گذر
 بهرس که برآری جهان دگرگوں کن
 دریں ریاط کمن صورت زمانه گذر
 اگر عنان تو جبریل و حورمی گیزند
 کر شمه بر دل شان ریز و دلبرانه گذر

۳۳

زندگی در صد فخر خشیش گهرا ختن است
 در دل شعله فن و رفقن و نگاه ختن است
 عشق ازین گنبده در بسته بروان تا ختن است
 شیشه ماه ز طاقِ فنک اندختن است
 سلطنت نقدِ ول دویں رکعت اندختن است
 پریکے داوجماں بردن و جان باختن است
 حکمت و فلسفه را همته مردے باید
 تیخ اندیشه بردوئے دوچما آختن است
 غرہب زندگه دلاں خواب پر پیشان نه فیض
 از همین خاک جهان فگرے ساختن است

۳۲

بروں نیں گنبد و رستہ پیدا کر دا م را ہے
 کراز اندریشہ بر ترمی پرد آس سرگا ہے
 تو اے شاہیں شیمن در حمپن کر دی ازاں ترسم
 ہوا نے او ببال تو دھر پروا ز کوتا ہے
 غبارے گشتمہ ہ آسودہ نتوان ریستن اینجا
 بہ با چشم دریج منشیں بر سر را ہے
 ز جوئے کمکشاں بلند، نیل آسمان بلند
 ن منزل دل بمیر د گرچہ باشد منزل ما ہے

اگر ناں بُرق بے پروان و تھی گرد
 بچشم کوہ سینا می نیز و با پر کا ہے
 چنان آدابِ محفل رانگردارند و می سوند
 پرس از ما شہید ان نگاہ بر سر را ہے
 پس از من شعر من خوانند و دریابند و میگویند
 جمانے را دگر گوں کرد یک مرد خود آگا ہے

۳۵

گنبدگارِ غیورِ مُزد بے خدمت نمی‌گیرم
 ازاں داغم که بر قصدِ دیرا و بستند تقصیرم
 زفیرِ عشقِ مستی بردہ ام اندریشہ آئنجا
 که از دنباله حپشیم هر عالمتاب می‌گیرم
 من از صبحِ نجاستیم لق شبنده موج و گردابم
 چو بحکم آسوده می‌گردذ طوفانِ حاره بگیرم
 جہاں را پشیں ازین صد بار اتش زیر پا کردم
 سکون و عانیت را پاک می‌سوزد بم فریم

ازان پیش بیاں رقصیدم ذنار بسبت
 که شیخ شهر مرد باشد اگر ذکر نہیں ممکن
 زمانے رم کنند اذ من زمانے با من آمین زند
 دریں صحرا نی دانست صیاد مم کوچ پیریم
 دل بے سوز کم گیر دلصیب لصوبت مودتے
 میں تابسیدہ آور کہ گیر در تو کسیریم

۳۶

جہاں کو رہست از آئینہ دل غافل افدا رہست
 و لے چشمے کہ بیٹھا شد نگاہ مہش بر دل افدا رہست
 شیتاریک راہ پیج چیج و بے یقین راہی
 دسیل کارواں رہ شکل اندر شکل افدا رہست
 رقیب خام سود رہست عاشق میث قاصدہ رہست
 کہ حرف لبران دارائے چندیں مغل افدا رہست
 یقین مومنے دار دگان کافرے دار د
 چہ تعبیر اے مسلمانوں کہ کارم باول افدا رہست

گئے باشد کہ کارِ ناخدا فی عی کمند طوفان
 که از طغیانِ موج کے شتیم برسا حل اقتادہست
 نبی دانم که داد ایں حشیم بنیامونج دریا را
 لگرد سینہ دریا خرف برسا حل اقتادہست
 نصیبی نیست از سوز در ونم مرزو بومم را
 زدم کسیر را بر تھاک سحر بائل اقتادہست
 اگر در دل جما نہ تازہ داری بروں آور
 که افغان از جراحت نہ پہاں سمل اقتادہست

۳۷

نہ یا بی در جہاں یا کے کہ داند و نوازی را
 بخود گم شو نگہ دار آبروئے عشق بازی را
 من اذ کار آفریں داغم کہ با این وقی پیدائی
 زما پوشید وار و شیو ہائے کار سازی را
 کے ایسنتی نا ذک نداند جزو ایا زنی
 کہ مهر غزنوی افزول کھنڈ در و ایا زی را
 من آں علم و فرست بایپر کا ہے نمی گیرم
 کراز تیج و سپر بچانہ ساز و مرد غازی را

بہر نخے کے ایس کالا بگیری سو سندافند
 بنور بازوئے حیدر بده ادراکِ رازی را
 اگریک قطرہ خون داری اگر مشت پرے داری
 بیامن با تو آموزم طبیعت شاہ بازی را
 اگر ایں کار را کا نفس دانی چہ نادانی
 دم شیر اندر سینہ بایدنے تو ازی را

۳۸

علیے کہ تو آموزی مشتاقِ بُگاہ ہے نیت
 و اماندہ را ہے ہست آوارہ را ہے نیت
 آدم کے خمیر ا نقشِ دو جہاں ریزو
 بالذات آہے ہست بے الذات آہے نیت!
 ہر چند کہ عشقِ آؤ آوارہ را ہے کرد
 داغ کے جگ سوز در سینہ مل ہے نیت
 من حشم نہ بردارم از روئے بُگاہ زیش
 آئست تغافل را توفیقِ بُگاہ ہے نیت!
 اقبال قبا پوشید در کارِ جہاں کوشید
 دریاب کم در ویشی بادلق و کلا ہے نیت!

۳۹

چون خورشید سحر پیدا نگاہ ہے می تو ان کردن
 ہمیں خاکِ سید را جلوہ گلہ ہے می تو ان کردن
 نگاہِ نوکشیں را از نوکِ سوزان تینے زیر گردان
 چو جو ہر در دل آئیں را اسے می تو ان کردن
 دریں لکھن کر بمریخِ چین را و فخاں تنگ است
 یا ندازِ کشو و غنچہ آسے ہے می تو ان کردن
 نہ ایں عالم حجاب اور انہاؤں عالمِ مقاب اور ا
 اگر تابِ نظرداری نگاہ ہے می تو ان کردن
 ”تو در زیرِ درختاں ہم پوچھ لائیں شیاں میںی“
 بہ پروازِ آکہ صسیدِ مہر زماسے ہے می تو ان کردن

۷۰

کشیدی با ده ہا در سحبت بیگانہ پے در پے
 بنوہ دیگران نہ رونجتی پیمانہ پے در پے
 زدست ساقی خاور دو جام ارخواں کوش
 کہ از عاک تو خیر و نالہ مستمانہ پے در پے
 ولے کو از شب و تاب تیمت آشنائگو
 زند برشعلہ خود را صورت پروانہ پے در پے
 زاٹک مسبحگاہی زندگی را برگ دساز آور
 شوکشت تو ویراں تانہ رینی می انہ پے در پے
 بلکہ رواں جام وازہ نگامہ افرنگ کھترگو
 هزاراں کارروائیں بگذشت ازین میانہ پے در پے

۲۱

عشق اندر حسیستجو افتاد و آدم حمل است
 جسله او آشکار از پرده آب دلگل است
 آفتاب ماه و نجفیم می توان اون زورت
 در بهائی آن کعنی خاکے که دارای دل است

۳۲

بیک که خاور یاں نقشِ تازہ بستند
 دگر مرد بطورت بستے کہ بشکستند
 پچھلوہ ایس ت کہ واسا بذلت نگے
 زخاکِ راہِ مشاہ شارہ برجستند
 کجاست منزل تو رہیاں شہرا شوب
 کرسینہ ہائے خود از تیرتی نقش خستند
 تو ہم پدق خودی کرس کہ صاحب این طریق
 بریدہ از ہمہ عالم بخوشیں پویستند

بچشم مردہ دلائ کائنات زندانے ہست
 دو جام با دہ کشیدندا از جہاں رستند
 علام ہست بسیدار آں سوار انم
 ستارہ را بسناں سفته درگرد بستند
 فرشتہ را دگر آں فرصت سجو و کجاست
 کر نوریاں بتا شائے ناکیاں مستند

۳۳

عشق را نازم که بودش را غم نابود نمی
 کنند اوزنار دار عاصم و موجود نمی
 عشق اگر فرماں دهد از جان شیرین هم گذر
 عشق محبوب است مقصود هست جان مقصود نیز
 کافری را پنهان ترسا ز شکست سومنات
 گرفتی بخانه بی هنگامه محمود نمی
 مسجد و حینانه و دیر و کلیسا و کشت
 صد فسول از بحر دل بسته دل خوشبود نیز

نغمہ دا زی رجوئے کوہ سار آنحضرت
 درگاہ تماں بودہ ام کیت نالہ دد آؤدنے
 پیش من آئی؟ وہم سردے دل گھے بیار
 جب ش اندر قست اندر نغمہ دا اوڈنے
 حسپت من کم جھے واڑ جامن حیاڑ خوش گیر
 لذت ملنا بی من بے جان خم فرسوھنے

۳۲۲

بِرِّ دل بَيْتَه تَابِعٌ مِنْ ساقِيَتَه نَابِيَّه زَندَه
 كِيمِيَا سازِ اسَاتَه وَاكِسِيرَه بِهْجَيَّا بَيْهُ زَندَه
 مِنْ تَدَانِمْ نُورِيَا نَارِ اسَاتَه انْدَرِ سِينَامَه
 اِيْلَهْ فَتَدَرِّدَه دَانِمْ بَياضِيَّه اوْبَهْهَتَاه بَيْهُ زَندَه
 بِرِّ دل مِنْ فَطَرَتِ غَامِوشِيَّه آرَدَه جَوَمَه
 سَازَه ذَوقِيَّه نَواخُورَه رَابِعَه ضَرَبَه زَندَه
 غَمَه مَخْرُونَادَاه كَهْ گَرَدوُونَه درَبِيَا بَانِه کَمَه آبَه
 چَشمَه هَادَرَه كَهْ شَجَنَه نَفَه بِهْسِيلَاه بَيْهُ زَندَه
 لَاه كَهْ نَوَشَمَه خَورَهه اَزْتَنِيرَه نَيْشَمَه مَرَنَجَه
 نَيْشَه هَمَه بَاهِيدَه كَهْ آدمَه رَاهَگَه خَوارَه بَيْهُ زَندَه

۲۵

فروغ خاکیاں از نوریاں افزول شود روزے!
 زمیں از کوکبِ تقدیر بیگانگوں شود روزے!
 خیالِ ماکم اور اپروردش داوند طوفانها
 زگرداب سپہنگیکوں بیرون شود روزے
 بھی درستی آدم نگرا از من حسنه می پرسی
 ہنوز اندر طبیعت می خلدموزوں شود روزے
 چنان موزوں شود ایں پیش پا افتاده خستونے
 کہ بیزوں را ول از تاشیر اوپر خون شود روزے

۲۶

ز دسم درا و شریعت نگنده احمد حستیق
 جزا یکله مسن کر عشق است کافر دزندیق ا
 معتادم آدم خاکی نهاد دریا بتد
 مسافران حسرم را خدا و هد تو فنیق
 من از طریق نه پرسم، فنیق می چویم
 که گفته اندختیم فنیق و باز طریق
 کند تلافی ذوق آن حپان حیکم فرنگ
 فروع یاده فرزول ترکمند بجا احمد حستیق

مسزار بار نجوت رستم سارع بے بصری
 ز دانش که دل اور انہی کمن تصدیق
 پریج و تاب حسنہ گر چلذت دگراست
 یقین سادہ دلاں بہ نجحتہ ہائے دقیق
 کلام و فلسفہ از لوح دل فشرد شتم
 ضمیر خویش کشادم پشتہ تحقیق
 ز آستانہ سلطان کتارہ می گیرم
 نہ کافرم کہ پرستم خدا نے بے توفیق!

۳۷

از همه کس کناره گیر صحبت آشنا طلب
 هم ز خدا خودی طلب هم ز خودی خدا طلب
 از خانشیر کر شمعه کار نمی شود مام
 محفل و دل و نگاه را جلوه جدا جدا طلب
 عشق برکشیدن است شیشه کائنات را
 بایم جهان نساب مودت جهان کشا طلب
 راه روان بر سر پاراه تسامم خارزار
 تا به عنتم خود رسی راحله از رضا طلب

چوں به کمال می رسد فقر دلیل خسروی است
 مسندِ کمیقیب اور ادا در تر بور یا طلب
 پیش نگر که زندگی راه بجا لے بر و
 از سر آنچہ بود و رفت در گند، انتها طلب
 ضربتِ روزگار اگر ناله چونئے دهد ترا
 باوہ من رکعت بنہ، چارہ زموسیا طلب

۲۸

بینی جس اس را خود را نه بینی تاق هند ناداں غافل شینی
 نور قدر دیمی شب را بر فراز دست کلیمی در استینی
 بیر و دستدم نه از دور آفاق تو پشیں ا زینی تو بشیں ا زینی
 از مرگ ترسی اے زنده جاوید مرگ است صیدے تو در کینی
 جانے که بخشنده گیر گھیرند آوم بسی را ز به لقینی
صورت گری را از من بیاموز
 شاید که خود را باز گشینی

۲۹

من بیچ نمی ترسم از عادیه شب ها
 شبها که سحر گرد از گوش کوکب ها!
 شاخت مقام خویش، افتاد بدم خویش!
 خشک که نموده خواست از شورش رایب ها!
 آه که زدن خیند از بهر چیز سوزی است
 در سینه شکن او را آلوهه مکن لمب ها
 در می کده باقی نیست از ساقی فطرت خواه
 آن می که نمی گند در شیشه مشرب ها
 آسوده نمی گرد آن دل که گست از دوست
 با قراتِ سعید ها با دانش مکتب ها!

۵۰

تو کیستی؟ ز محباًی؟ کہ آسمانِ کبوٰ
 هزارِ حشمت براو تو از ستاره کشودا
 چہ گوت کے چہ بودی چہ کردہ چہ شدی
 که خون کند حبگرم را ایازی مجموعاً
 تو آں نہ کہ مصلیٰ ز کمکثار سیکرو
 شرابِ صوفی و شاعر ترا ز خوشیں بود
 فرنگ اگر چہ زافن کار تو گره بکشاد
 بمحبدہ دگرے نشته ترا افنسزو

سخن ز نامه و میزندان دراز تر گفتی
 ب محیر تم که نه بسیغی قیامت بود جود
 خوش اکسے که حرم را درون سینه شناخت
 و مه تپید و گذشت از مقام گفت و شنود
 ازاں مکتب و میزانه عتسی بارم غصیت
 که سجدۀ نبرم بر در گسبیش فشر سودا

۵۱

دیارِ شوق کہ در آشناست خاک آنحضرت
 پذرا فرہ توں دید جان پاک آنحضرت
 نے معنا زمین زادگان نبی گیزد
 تماہ می شکنند شیشہ ہائے تاک آنحضرت!
 بدھبیٹ جو شر جنوں کوش درمعت ام نیاز
 بہوش باش در و باقیئے چاک آنحضرت!

۵۲

مئے دیرینہ و محشوق جواں چزی نے غیت
 پیشِ صاحبِ نظر اس جو رو جہاں چزی نے غیت
 ہر چچا از محکم و پائندہ شناسی، گذر د
 کوہ و صحرا د بروجستہ کاں چزی نے غیت
 دانشِ مخبر بیاں، فلسفہ مشق بیاں
 ہمہ سجنانہ و در طوفت بتاں چزی نے غیت
 از خود اندر شیش دا زبیں با دیہ ترساں گلند
 کہ تو هستی و د جو د د جہاں چزی نے غیت
 در طریقے کہ بنوک مرہ کا دیدم من
 منزل و قافله و ریگہ رواں چزی نے غیت

۵۳

قلندران کہ تیخیں را بڈھل کو شند
 ز شاه باج ستانند و خرقہ می پوشند
 بجلوت انڈ و کنڈے بہ مہر د ماہ پچین پند
 بخلوت انڈ و زمان و مکان در آغوشند
 بروز بزم سر اپا چو پرنسیان و حریر
 بروز رزم خود آگاہ و ترن فراموشند
 نطف ام تازہ بچرخ دو رنگ می بخشند
 ستارہ ہائے کمن راجنازہ بر دوشند

زمانه از رُخ فنرا کشود بمنه لعاب
 معاشران چه سرست باده دو شند
 بلب رسیده مرا آآن سخن که نتوان گفت
 بجهیزتم که فقیهان شهرخاموشند

۵۳

دو دستہ تنخیم و گردوں بہ ہنہ ساخت مرا
 فاں کشید و بروئے زمانہ آخت مرا
 من آں جہاں خیں لم کہ فطرتِ ازی
 جہاں طبیل و گل راشکت ساخت مرا
 منے جواں کہ بہ سپیانہ تو می ریزم
 زرا و قے است کہ جام و سبو گداخت مرا
 نفس بہ سینہ گدازم کہ طب تحریم
 تو ان زگرئی آدا نہ من شناخت مرا
 شکست کشی اور اک مرشد این کہن
 خوش کے کہ بعد یا سفینہ ساخت مرا!

۵۵

مثل شتر ذرہ را تن بپیدان هم
 تن بپیدان هم بال پیدان هم
 سوزی نوایم نگر با ریزه الماس را
 قطره شبینم کنم خونے چخیدن هم
 چون زمعت ام فودخنه شیر زخم
 نیم شباق بسجع رامیل دمیدان هم
 یوسف گم گشته را باز کشودم تعاب
 تا به تنک مایگان ذوقی خردیدن هم
 عشق شکیب آزماغک زخود فسته را
 چشم ترے داد و من لفت دیدن هم

۵۶

خودی را مردم آمیزندی دلیل نارسانی ہا
 تو اے درد آشنا بیگانہ شواز آشنا ہی ہا!
 بدرگاہ مسلمیں تا کجا ایں چھرہ سانی ہا
 بیاموز از خدا نئے خوش ناز کہ بسیاری ہا!
 محبت از جوانمردی بجا تے می رسرو نے
 که افتاد از نگاه سبھش کار و بار دل بائی ہا!
 چنان پیشِ حریم او کشیدم نعمت دردے
 کر دادم محربان لا لذت سو ز حب دافی ہا!

ازاں برخویش می بالم کہ حشیم مشتری کھدھست
 متار عشق نافر سودہ مانداز کم روائی ہا
 بسیا بر لالہ پا کو سیم و بیبا کانہ مئے تو شیم
 کہ عاشق را بھل کر دندخون پار سائی ہا
 بروں آز مسلمان اگر یہ اندر مسلمانی،
 مسلمان اس روا دارند کافر یا جرائی ہا!

۵۷

چوں چپ راغ لاله سوزم در خسیا بان شما
 اے جوانان گھبم بان من و حبا ن شما!
 غوطه پازد در خسیر زندگی اندیشه ام
 تا بدست آورده ام انکار پنهان شما
 هر و مه دیدم نگاه هم بر قرار از پر ویں گذشت
 رخیتم طرح حسم در کافرستان شما!
 تا سنا نش تیر تو گرد فتنه پر سعید پیش
 شعله آشغتہ بود اند رسیا بان شما

فنکر ز نگینم کند غریبی دستان شرق
 پاره لعنه که دارم از بخشان شما
 می رسدم رفے که رنجیر غلام بشکند
 دیده ام از روزان دیوار زندان شما
 حلقه گرو من زنید اسے سپکیاں آب و گل
 آتش در سینه دارم از نیا گا ان شما

۵۸

دم مرا صفت باو فخر و دیں کردند
 گیاه را ز سر شکم چو یاسهین کردند
 نمود لاله صحر انشیں ز خون باشم
 چنانکه باده لحدے بس گلیں کرفند
 بلند بال چنانکه بر سپه پر پیں
 هزار بار مرا نوریاں کسیں کردند

فندق آدم خاکی ز تازه کاری هاست
 مهستاره گند آنچه پشیں ازیں کر وند
 چارخ خویش بر افز خستم که دست گلیم
 دریں زمانه نهاد زیر استیں کر وند
 در آب حبه دیاری ز خسروان مطلب
 که روز فخر نیاگان ماهپیشیں کر وند

۵۹

گذر از انگه ندیدست و خوش بزندید
 سخن دراز کشید لذت نظر بزندید
 شنیده ام سخن شاعر و فقیه و حکیم
 اگرچه خسیل بلند است برگ و برندید!
 تجلی که بر و پیر و دیر می نازد!
 هزار شب و هر دنای یک سحر ندید
 هم از خنداگه دارم که بر زبان فرسد
 مستارع دل بر و دلیو سفه به برندید
 نه در حدم نه به بخت نانه یا یام آن هاقی
 که شعله شعله به بخشید شر شر بزندید!

۴۰

دریں صحراء گذر افتاد شاید کاروائے را
 پس از هدّت مشنیم نغمہ بائے سار بانے را
 الگیک یونہت از زندان فرخونے بروں آید
 بخارت می توں داونستارع کاروائے را!

۶۱

تر بنا داں امید غمگار یہا زافرنگ است
 دل شاہیں نسوزد بھر آں مرخے کو درجنگ است
 پشیماں شو اگر لعلے زمیراث پدر خواہی
 کجا عیش بروں آوردین لعلے کو درجنگ است
 سخن از بود و نابود و جہاں با من چیمی گوئی
 من ایں انم کہ من هستم عذام میں چنپنگیں است
 دریں سخینانہ ہر سینا ز سیم محتسب لرزد
 گریک شیشہ عاشق کہ از شے لرزہ برجنگ است

خودی را پرده می گوئی؟ بگو امن با تو ایں گویم
 مرن ایں پرده را چاک کے کہ دامن نگزینگ است!
 کہن شانخے کہ زیر سایہ اوپر برآور دی
 چو بگش رنجیت از و آشیاں بدشمن ننگ است
 غزل آں گو کہ فطرت سا ز خود را پرده گزند
 چ آیداں غزل خوانے کہ با خضرت تم آہنگ است

۶۲

بگذر از حنا و را فسونی افرنگ مشو
 که سیزده بچو سکایں همه دیرینه نو
 چوں پر کاه که در ر بگذر با و افتاد
 رفت ه کندر و دارا و قبا و خسر
 زندگی آن بمن آرا و نجس دار خود هست
 لای که در قاف شلی بیه همه شو با همه رو

تو فر و زنده تراز همین سیر آمد
 آنچنان زی که بهر فره رسانی پر تو!
 آن نگینه که تو با اهرمان باخته
 هم بحسبیل امیخ نتوان کرد گرد
 از تنک جامی ما می کند رسوایگی
 شیشه گیر و بیخانه بیاشام برد

۶۳

جہاں زنگ بوسپید اقویٰ گوئی کہ راز ہست ایں
 یکھے خود را بتارش زدن کہ تو مضر ب ساز ہست ایں
 بُنگاہ جبلوہ بُدست از صفاتے جلوہ ہی لغتہ
 قومی گوئی چھار بست ایں قابہ ہست ایں حماہ ہست ایں!
 بیا درش طناب پر وہ ہاتے نیگونش را
 کہ مثل شعلہ عرباں بُنگاہ پاک کباڑ ہست ایں
 مرا ایں خاکدار من ز فردوس میں بُنی خوشنتر
 مقامِ ذوق و شوق ہست ایں بیم سوز و ساز ہست ایں
 زمانے گم کنم خود را زمانے گم کنم او را
 زمانے ہر دو را یا بیم اچھے از ہست ایں اچھے از ہست ایں!

۶۲

از داری فن رقی او در دل پنهانے دارم
 اسے لالہ صحرائی با تو سخنے دارم
 ایں آہ جبگر سوزے در خلوتِ صحرابہ
 میکن چکنم کارے با انجمنے دارم

۶۵

بہ نگاہ آشنا تے چو دروں لالہ دیدم
 ہمہ ذوق و شوق دیدم ہمہ آہ و نالہ دیدم
 بہ بلند ولپست عالم تپشیں حیات پیدا
 چہ دمن چھٹل چھ صحرا رم ایں غزالہ دیدم
 تہ بہ ماست زندگانی! انہ زماست زندگانی!
 ہمہ جاست زندگانی! از کجاست زندگانی!

۶۶

ایں ہم جانے آں ہم جانے ایں بیکارنے آں بیکارنے!
 ہر دو خیالے ہر دو گمانے از شعلہ من معراج دخانے!
 ایں یک دو آنے آں یک دو آنے من جاودا نے من جاودا نے!
 ایں کم عیارے آں کم عیارے من پاک جانے لفت دیوانے!
 انجیب امقامے آنجیا مقامے انجیب امقامے آنجیا مقامے
 انجیب اچ کارم آنجیب اچ کارم آنجیب اچ کارم آنجیب اچ کارم
 ایں رہن من آں آں رہن من آنجیب ایانے آنجیب ایانے
 ہر دو فرشتہ م ہر دو بسوئہ م
 ایں آشیانے آں آشیانے

۴۲

بسار آمد نگه می غلط داند آتشِ لاله
 هزاران نالم خبیرند از دل پر کاله پر کاله
 شاپیک جر عده بر خاکِ چمن از باده لعنه
 که از پیغم خسروان سیچانه روید گرسُل لاله
 جهان رنگ بودانی دل خصیت میلانی
 میز که حلقة آفاق ساز و گردن خود هاله

۶۸

صورت گرے کہ بیکر روز و شب آفرید
 از نقشِ این داں به تماشائے خود رسید
 صوفی! بروں زبنگہ تاریک پابنہ
 فطرت متارِ خوش بسوداگری کشیدا
 سبع و ستارہ و شفق و ماه و آفتاب
 بے پرده جبلوہ نا بلگا ہئے ان حنیہ!

۶۹

باز ایں عالم دی ینیں جنم می باست
 برگ کا ہش صفت کوہ گراں می باست
 کفت خاکے کہ نگاہ ہمہ بیس پیدا کرو
 در ضمیرش جگر آلوہ فعتاں جی باست
 ایں مہ وہ سر کمن راہ بجاۓ نہ بند
 انجیم تازہ تمہیر جہاں می باست
 ہر نگارے کہ مرآ پیش لطف می آیدہ
 خوش نگارے است ولے خوشنداں می باست
 گفت یزاداں کہ چنین است و گریج مگو
 گفت آدم کہ چنین است چنان می باست!

۷۰

لاله ایں گاستاں دار غتنائے نداشت
 نرگسِ طنایزا و حبیبِ تماشائے نداشت
 خاک را میرجِ نفس بود و دلے پیدا نبود
 زندگانی کار دانے بود و کالائے نداشت
 روزگار از هائے و ہوئے میکشان عیگانه
 با وہ در مین کاش بود و با وہ پھیائے نداشت
 برقِ سینا شکوه سچ از بی نبافی نمای شوق
 یعنی کسر در واوی ایمن تعاضاۓ نداشت
 عشق از فردیا و ما ہنگامہ ہاتھیب کرو
 در نہ ایں بہمِ تھوشان یعنی غوغائے نداشت

۲۱

ہستگامہ را کہ بست دریں ویر دیر پاے
 زتار یا ان او ہمہ نامنده ہم چوناے
 در بندگی فتحیرو بکاش ائمہ
 غم کہ لپشت را بچوانی کنڈوتاے
 در عال کجبا کہ درد بد رماں فزول شود
 داش تمام حیله و نیزگ ویسیاے
 بے زور سیل کشتی آدم نبی رو د
 ہر دل هزار عزیدہ دار دہ ناخداے

از من حکایت سفرِ زندگی میپرس
 در ساختم بدر دو گزشتم غزل راے
 تغیت نفس پنیم سرگهی!
 گشتم درین چین به گلاں نانہا وہ پاے
 از کاخ دکو مُجدا و پریشان بکاخ دکوئے
 کردم عجیشیم ماہ تماشائے ایں سراے!

۷۲

اے لالہ اے چراغ کھستان باغ دراغ
 در من نگر کہ می دھرم از زندگی سراغ
 ما رنگ شوخ دبوے پریشیدہ سیتیم
 ما سیم انخپہ می رو داندہ دل و دماغ
 مستی ز باوہ می رسدا و ایا خ غریب
 ہر چند باوہ رات توں خود بے ایا خ
 داغے بسینہ سوز کہ اندر شب جود
 خود راستناختن توں جز بایں چپ راغ
 اے موچ شعلہ سینہ بیا و صبا کشاے
 شب نم مجر کہ می دهد از سوختن مشداغ!

۳۴

من بندۀ آزاد عشق است امام من
 عشق است امام من عشق است غلام من
 هنگامه ای محفل از گردش جام من
 ایں کوکی شام من ایں ماہ تسام من
 جاں در عالم آسوده بے ذوق تم تا بو
 ستانه نوا با ز در حلقه دام من
 اے عالم رنگ و بو ایں صحبت ماتا چند
 مرگ است دوام تو عشق است دوام من
 پیدا چمیدم او پنهان چمیدم او
 این است سعادت ایم او دریا یعنی سعادت ایم من

۷۲

کم سخن غنچہ کے در پر وہ دل را از نے داشت
 در بجومِ گل دیریجان عشم مسان نے داشت
 محر مے خواست ز مرغِ چین فی با دی بھار
 تکیہ ر صحبت آں کر د کہ پروانے داشت

۷۵

خود را کنم سجدے، دیر و حسرم نماندہ
 ایں در عرب نماندہ آں در محجبہ نماندہ
 در برگ لالہ دگل آں رنگ و نم نماندہ
 در نالہ ہاتے مرغائ آں زیر و بجم نماندہ
 در کارگا و گستی نقش فوی تہ بینیم
 شاید که نقش دیگر اندر حسرم نماندہ

سیارہ ہائے گردوں بیٹے وقی العلابے
 شاید کہ روز و شب را تو شیقِ رم نہاندہ
 بے منزل آزمیزند پا از طلب کشیدہ
 شاید کہ خاکیاں را درسینہ و م نہاندہ
 یا در بیاضِ امکان یک بُرگِ سادہ غربت
 یا خامہ قضا را تابِ رشت نہاندہ!

گلشنِ الْجَدَدِ

بہ سواد دیدہ تو نظرِ افریدہ ام من
 پھریت تو جمانے دگراندیدہ ام من
 بہ خاوراں بخوابے کہ نہاں رچشمِ انجم
 بہ سرعت زندگانی سحرِ افسریدہ ام من

دگلشن از جلدیه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

تمہیں

زجان خاور آں سو زکن رفت دش واماند وجان او زتن رفت
 چو تصویرے کب تاریخ زیست نبی واند که ذوق زندگی چیست
 دش از مدعا بسیگانه گردید نتے او از نوا بسیگانه گردید
 بطریز دیگر از مقصود گفتم جواب نامه محمود گفتم

ز عَمِيد شَيخ تا ایں روزگارے نزد مردے بجان ما شراءے
 کفن در بر بخا کے آرمیدیم و لے یک قنْتَه مُحشِر ندیدیم
 گذشت از پیش آن دانے تبریز قیامت ہا کہ رست از کشت چنگیز
 بخا هم الْفَلَابے دیگرے دید طلوع آفتابے دیگرے دید
 کشوم از رُخ معنی نقابے بدست ذره دادم آفتا بے
 نه پندری که من بے باوه مستم مشال شاعران افانه بستم
 نه بینی خیبر ازاں مرد فرو دست کہ بر من تخت شعرو سخن بست
 بخوے دلبران کارے ندارم نه خاک من غباره رہندا رے
 بمحیرنلی ایں ہم داستانم رقیب و قادر و دربان ندانم
 مرا با فقر سان ان کلیم است فرشا ہنسی زیر گلیم است
 اگر حنکام بصرے نہ بخشم اگر آدم بدریاے نہ بخشم

دل سنگ از ز جاچ من بلند
بیم انکار من ساحل نه وند
نهان تقدیر بہ در پرده من
قیامت با غسل پروردہ من
دے در خویشتن خاوت گزیدم
جهانے لازو اے آف بیدم
”مرا زین شاعری خود عار ناید“

کہ در صد قرن یک عظماً ناید“

بچانم زم مرگ وزندگانی است
بچا هم بر حیاتِ جاودانی است
ز جاں فاکِ ترا بیگانه دیدم
باندام تو جاین خود دمیدم
اذاں نارے که دارم داش داغم
شپ خود را بیفر و ز از چهارخم
بچاک من دلے چوں دانه کشند
بلوح من خط دیگر نوشند
مرا فوق خودی چوں انگیں است
چه گویم واردات من همیں است
خشتیں کیفت او را آزمودم
دگر بر خاواں قسمت نو دم

اگر این نامه را جسم سریل خواند پوں گرد آں نور ناب از خود فشاند
 بنالدار م مقام و منزل خویش بہرین واں گوید از حال دل خویش
 خنچلی را چنان عربیاں خواهیم خواهیم جز غم پنهان خواهیم
 گذشت از وصال جاو دانے که بیسم لذت آه و فقانے
 مراناز و نیاز آدمے ده !

بجان من گدا ز آدمے ده ”

سوال^(۱)

شخت از فکر کر خوییم در تحریر
 چه چیز است آنکه گویند شش تفکر
 کدامیں فکر ما را شرط راه است
 چرا که طاعت و گاهی گنه است

جواب

وردن سینه آدم چه نور است! چه نور است ایں کنیب اخضرارت!
 من او را شاهست سیار دیدم من او را نور دیدم نار دیدم!
 گئے ندش زبران و دلیل است گئے نور شن نهان جبریل است

چونوںے جاں فروزے بینہ تابے نیرزو با شاعرش آفتالے
 بخاک آلووہ و پاک از مکان است
 شمار روزگارش از نفس نیت
 گئے دامنده و ساحل مقتا مش
 همیں دیا ہمیں چوب کلیم است!
 غزلے مرغ زارش آسمانے
 زمین و آسمان اور امقلائے
 زاحرالش جهان ظلمت و نور!
 ازو ابلیس و آدم را نودے
 نگہ از جلوہ او ناٹکیب است
 پچھئے خلوت خود را پ بیند
 اگر بیہر و بیند دگنا ہے است

بخیں بجیندہ و بیاندہ کس نیت
 گے دریائے بے پایاں بجا مش
 کہ ازوے بینتہ دریا دو نیم است
 خود آبے زجوتے کھکشانے
 میان کارواں تنہا خرامے
 صدایے صور و مرگ و جنت و جو
 ازو ابلیس و آدم را کشید
 تجلی ہاے او بینداں فریب است
 پچھئے جلوت خود را پ بیند
 اگر بیہر و بیند دگنا ہے است

ز جے خویش بھرے آفریند گھر گرد بھ قصرہ خود نشیند
 ہماں دم صورت دیکھنے پر د شود غواص و خود را باز گیرد
 درد ہنگامہ ہاتے بنے خروش اسست درونگ ٹھڈے چشم و گوش اسست
 درون شیشہ اور روزگار اسست!

ولے بریا بتدریج آشکار اسست!

حیات ازو سے برانداز دکنے شود حسیا و ہر پت و بلندے
 ازو خود را بہ جسند خود در آرد
 دو عالم می شود روزے شکارش
 اگرایں ہر دو عالم را بجیسی
 ہمه آفاق میسر دتوہ نیزی
 منہ پادر بیابان طلب سُخت
 اگر زیری ز خود گیسی ز پرشو
 خدا خواہی؟ بخود نزدیک ترشو
 ترا آسان شود تسبیح آفاق

خنک روزے کی گیری ایں جہاں ما شگافی سینہ نہ آسمان ما
 گناہ د ماه پیش تو سجدے بر و پیچی کند از موج دو دے
 دریں دیر کمن آزاد باشی ! بتاں را بر مُراد خود تراشی
 بکف بردن جہاں چار سورا مقامِ نور و صوت و زنگ و بورا
 فروش کم کم او پیش کردن دگر گوں بر مُراد خوبیش کردن
 بر سنج و راحتِ اodel نہ بستن طلبِ نہ پسرا او شکتن
 فرو رفتن چوپیکاں در ضمیرش ندادن گندم خود با شعیش
 شکوہ خسروی این است این است
 همیں ملک است کو تو ام بین است

سوال^(۳)

چہ بھرست ایں کے عالم شاصل آمد؟
 زهری او چہ گوہ سر حاصل آمد؟

جواب

حیات پر نفس بھر روانے شور و آگئی او را کرنے
 چہ دریا تے کہ ترف فوجدار است ہزاراں کوہ و صحراء کنار است
 پرس از سورج ناے بیقرارش کہ ہر موش بین جست از کنارش

گذشت از بحرو صحرارانے داد نگ را الذرت کیف و کے داد
 ہر آں چیزے کے آپد در حضورش منور گرد از فیض شعورش
 بخلوت مست و محبت ناپدیر است دلے ہر شے زنورش مستنیر است
 نختیں می ناید مستنیرش کند آخر بآینے اسی رش
 شعورش با جہاں نزدیک تر کو جہاں اور از راز او خبر کرد
 خوب نبند نقاب از رخ کشوش ولیکن نطق عربیاں تر نمودش
 نگنجد اندریں دیر مکافات

جهان اور ا مقامے از مقامات

برون از خوبیش می بینی جہاں را درودشت و یم و صحراء کاں را
 جہاں رنگ و بو گلہستہ ما زما آزاد و ہم وابستہ ما
 خودی اور ا بیک تارنگہ بست زین و انسان و هر و مرہ بست
 دل مارا با و پوشیدہ یا ہے است کہ ہر موجود ممنون نگاہے است

گر او را کس نه بیند زار گردد اگر بیستند یم و کمار گردد
 جهان را فسر بی از دیدن ما نهال شرسته از بالیدن ما
 حدیث ناظر و منظور راز است دل هر قدر در عرض نیافرست
 تو اے شاهد مرا مشهود گرداں ق زفیض یک نظر موجود گرداں
 کمال ذات شے موجود بودن برایت شاهد می شهود بودن
 زداش در حضور ما نبودن منور از شعور ما نبودن!
 جهان خیر از تجلی ہے مانیست کہ بے ما جلوه نور و صدائیست
 تو هم از صحبتیش یاری طلب کن نگر از خشم و پیش ادب کن
 یقین می دان کہ شیرین شکاری
 همیں رہ خواستند از م سور یاری،
 بیاری ہائے او از خود خبر گیر تو جبریل ایمنی ہاں و پر گیر
 به بیاری کشا چشم خرد را کہ در یابی تماثل اے احمد را

نصیب خود ز بوئے پیر من گیر پکنعاں هجت از مصر و بین گیر
 خودی صیاد و نجیش مه و هر اسیر پندت دبیرش مه و هر
 چو آتش خویش را اندر جهان زن !
 شیخوں بر مکان و لامکان زن !

سوال^(۳)

و صالِ مکن و وا جب بهم چیت؟
 حدیث قرب و بعد و بیش و کم چیت؟

جواب

س پل او ایں جهان چون و چند است	خرد کیف و کم او را کند است
جهان طوسی و اقلیم است ایں	پی عقل زین فراسی است ایں
زمانش هم مکانش اعتباری است	زین و آسمانش اعتباری است
کان رازه کن و آماج دریاب	ز حرف نکته معراج دریاب
محبو مطلق دریں دیر مكافات	ک مطلق غیت جز نور السوات

حقیقت لازوال و لامکان است مگو دیگر که عالم بے کران است
 کران او دهون است و بردن نیست درون پست بالا کم فزون نیست
 درون خالی از بالا وزیر است دلے بیرون او وسعت پذیراست
 ابداعقل مانا سازگار است بیکی، از گیرودار او هزار است
 چونگ است او سکون رادوست؟ ارد نه بیند مغزوند بر پست دارد
 حقیقت را چه ماصد پاره کردیم تپیز شابت و سیاره کردیم
 خرد لامکان طرح مکان بست چورتارے زماں را برمیان بست
 زماں را در خصیب خود ندیدم مردم و شب و روز آفسریدم
 مه سالت نمی ارزد بیک جو بحرفِ کمل پیشتم "خوشه زان شو"
 ۱. بخود رس از سر بر گاهه بر خیز
 تو خود را در خصیب خود فرد بینز
 تن و جان را دوتا گفتگو کلام است تن جان را دوتا دیدن حرام است

بجان پوشیده رمز کائنات است بدن حالے ز احوال جیات است

عروی معنی از صورت خنابست نمود خویش را پیرایه هابست

حقیقت روئے خود را پرده باف است

که اورالذتے در انکشاف است

بدن را تا فرنگ از جان جدا دید بچا هش ملک و دین را هم دو تا دید

کلیسا بحجه پطرس شمارد که او با حاکمی کاره سے ندارد

بکار حاکمی نکر و فنه بین تن بے جان و جان بے تنے بین

خود را بادل خود همسفر کن یکی بر ملت شرکان نظر کن

پتفتیلی فرنگ از خود ربیند

سیان ملک و دین ربیط نمیدند

یعنی را آل چنان صد پاره دیدیم عذر بر شناس آفسربیم

کمن دیجی که بینی مشت خاک است دمے از سرگزشت فاتیاک است

حیکماں مردو را صورت نگاراند!
 بیدر موئے دم عیّنے ندارند!
 درین محکمت دلم چنیزے ندیده است
 برلے محکمت دیگر تپید است
 من ایں گویم جہاں در انقلاب است
 درونش زندہ و در پیچ و تاب است
 زادعداد و شمار خویش گذار
 یکیه در خود نظر کن پیش گذار
 عالم که جنوازکل فزوون است
 قیاس رازی و طوسی جنون است
 زمانے با ارس طواشت نباش
 دمے با ساز میکن هم نواباش
 ولیکن از مقام هشان گذر کن
 مشو گم اندرین نزل سفر کن
 یاں عقله که داند بیش و کم را
 شناسد آنده روین کان و بیم را
 جهان چند عچول زیر نگیں کن
 بچروں ماہ و پرویں را کمیں کن
 ولیکن محکمت دیگر جیسا موز
 رہاں خود را ازیں کمر شب و روز
 مقام تو بروں از روزگار است
 طلب کن آں بیس کوبے بیس راست

سوال (۲)

قدیم و محدث از هم چوں جدا شد
 که این عالم شد آن دیگر خدا شد
 اگر معروف عارف ذات پاک است
 چه سودا در سر این مشت خاک است

جواب

خودی را زندگی ایجاد نیست فراق عارف و معروف خیر است
 قدیم و محدث را ما از شمار است شمار ما طلبیم روزگار است
 دادم دوش و فردامی شماریم بهشت و بود و باشد کار داریم

ازو خود را بر پیدان فطرتِ ماست تپیدن نار میدن فطرتِ ماست
 نه ما را در فراق او عیارے نه او را بے وصال ما قرارے
 نه او بے مانه ما بے او باچہ حال است فرق ما فرق اندر وصال است
 جعلانی خاک را بخشد نگاهے دهد سرمایه کو ہے بکا ہے
 جعلانی عشق را آبیت دار است جعلانی عاشقان را سازگار است
 اگر بازندہ ایم از درد مندی است و گر پائندہ ایم از درد مندی است
 من او برو او ام ما گواہی است من او چیت؛ اسرار آہی است
 بخلوت ہم بخلوت نور ذات است سیان انجم بودن حیات است
 محبت دیده در بے انجم نیست محبت خود نگربے انجم نیست
 به بزم ماتجلی ہاست بنگر جہاں ناپید و او پیدا است بنگر
 در دیوار و شہر و کاخ و کوئیست کہ اینجا ہیچکس جزو ما و او نیست
 گئے مارا چو سازے می تو ازد گئے خود را زماں بگانہ سازد

گے اس نگ تصویرش ترا شیم گه نادیده بردے بحمدہ پاشیم
 گے هر پرده فطرت دریدیم جمال یار بے باکانه دیدیم
 چه سودا در سرای مشت خاک است ازیں سودا و نش تابناک است
 چه خوش سودا که نالد از فرش ولیکن هم ببالد از فرش
 فراق او چنان صاحب نظر کرد ک شام خویش را بر خود سرکرد
 خودی را در منداختان ساخت غم دیرینه را عیش جوان ساخت
 گه را سک سک از چشم تربه زخیل مانے شیرین ثمره
 خودی را نگ در آغوش کردن !

فرا را بایفت اهم دوشن کردن

مجنت ؟ در گره بستن مقامات مجنت ؟ در گذشتتن از نیایات
 مجنت ذوق انجبلے ندارد طلوع صبح او شامے ندارد
 برآمش چوں خردیم و نخه هست جمانے در فروع یکدیمے هست

ہزاراں عالم افتاد در رہ ما بپایاں کے رسد جو لانگبما
 مسافرو جاؤ داں زی جاؤ داں میر چھانے را کہ پیش آید فرما گیر
 بہ بھر شش گم شدن انجام نہیت اگر اور ا تو در گیسی قنایت
 خودی اندر خودی گنجد محال است!
 خودی را عین خود بون کمال است

سوال^(۵)

که من باشم مرا از من خبر کن
 چه معنی دارد اندرون خود سفر کن؟

جواب

خودی تحویل حفظ کا نتیجہ است نختیں پر تو ذاتش حیات است
 حیات از خواب خوش بیدار گرد در نش پھول یکی بسیار گرد
 نہ اور ابے نو دمما کشودے نہ مارا بے کشود اونو دے

ضمیرش بجز ناپیدا کنارے دل هر قطه موج بیقرارے
 سرو برگ شکیبا نی ندارد بجز افساد پیدائی ندارد
 حیات آتش خودی ناچوں شر رہا ز خود نارفته بیرون غیر می است
 چو خبم ثابت و اندر سفر رہا میان انجمن خلوت نشین است
 بیکے بنگر بخود بمحی دن او ز فاک پے سپر بالیدن او
 نہاں ازویده ہادر ہائے وہوبتے دادم جتوئے زنگ دبوئے
 ز سوزاندیں درجت و خیز است باعینے کہ یا خود درستیز است
 جہاں را ازستیز اونظامے کف خاک ازستیز باعینه فامے
 نخیز و جز گراند رذوا او خبرید حسنه خودی از پرتو او
 خودی را پسکر خاکی جاپ است طمیع او مثال آناتاب است
 درون سینه ما خاوار او فروغ خاک ما از جو هر راد
 تو می گوئی مرا از من خبر کن چه معنی دارد اندر خود سفن کن؟

تر اگفتم که ربیط جان و تن چیست سفر در خود کن و بنگر که من اچیت
 سفر در خویش؟ زادن بے اب دام شریا را گرفتن از لسب با م
 ابد بردن بیک و م اضطرابے تاشابے شعاع آفتا بے
 ستردن نقش هرا مید و بیسے ندان چا کے بدربیا چوں یکلیے
 شکتن ایں طلس هم بحر و بردما ز انگشت شگافیدن قردا
 چنان باز آمن از لامکاش درون سینه او در گفت جهاتش
 و لے ایں ناز را گفتن محال است که دیدن شیشه و گفتن سفال است
 چه گوییم از من و از تو ش ذات باش کند انا عرضنا بے تعابش
 غلک رالرزه بر تن از فساد او زمان و هم مکان اندر بر او
 نشیم را دل آدم نهاد است نصیب مشت خاک او قیاد است
 جدا از غمیسر و هم والهست غمیسر گم اندر خویش و هم پیوس غمیسر
 خیال اندر گفت خاک که چنان بے زمان است که شیرس بے مکان بے زمان است

بزرگان است آزاد است ایں چیت؟ کند و صید صیداً است ایں چیت؟
 چرانے در میان سینه تست چه نور است ایں که در آینه تست
 مشوغافل کہ تو اورا امینی
 چنان دانی کہ سوئے خود نہ بینی

سوال^(۱)

چچزو است آنکه او از کل فرزون است
 طریق جستین آن جسرو چوپان است

جواب

خودی نامدازه ہائے ما فرزون است	خودی ناکل کہ تو بیتی فرزون است
زگر دوں بار بار افتاد کہ خیرزاد	بے بھر روز گار افتاد کہ خیرزاد
جز او در زیر گرد دل خود نگر کریست	بے بے بالی چنان پرواز گر کریست
پر ٹکرت ماندہ و نور سے در آخوش!	پر دل ارجمند و محور سے در آخوش!
باً نقطے دل آؤ بر زنے کے دارد	ز قدر زندگی گوہر بر آرد

ضمیر پر زندگانی جاودانی است بچشم ظاهرش بینی زبانی است
 تقدیریش مقام هست او بود است نمود خویش و حفظ ایش نمود است
 چمی پرسی چگون است فچه گون غیبت که تقدیر از تهدید او بروی نیست
 چه گوم از چگون و بے چگوش بروی محصور و مختاراند روشن
 چنیں فرموده سلطان بدر است که ایمان در میان جبریل قدر است
 تو هر مخلوق را محصور گوئی اسی بر مند نند و دور گوئی
 دلے جان از دم جان آفرین است پچندیں جلوه با خلوت نشین است
 نجیر او حدیثے در میان غیبت که جان بے فطرت آزاد جان غیبت
 شیخوں بر جهان کیفت و کم زد
 ز محوری بختاری قدم زد
 چواز خود گرد محب بوری شاند جهان خویش را چون تاق راند
 نگرد آسمان بے خصت او نه تا بد اخترے بے شفقت او

کندبے پرده روزے مضمش را بچشم خویش بیند جو هرش را
 قطار نوریاں در رهگذار است پے دیدای او در انتظار است
 شراب افرشته از تاکش بگیرد
 عیار خویش از خاکش بگیرد
 چ پرسی از طریق جتویش فروارد مقام ہائے وہویش
 شب روزے که داری برای زن فغان صبحگان ہے بر خرد زن
 خرد را از حواس آید متابع فغان از عشق می گیرد شاعع
 خرد بجز را فغان گلی را بگیرد خرد میرد فغان هرگز نمیرد
 خشد بہرای ذرفتے تدارد نفس چول سوزن ساعت شمارد
 تراست دروز ہاشب ہاسحر ہا بچیرد شعلہ و چیند شر ہا
 فغان عاشقان انجام کارے است
 نہاں در یکدم اور روز گارے است

خودی تا مکناش و انساید گره از اندر وین خود کشاید
 ازاں نورے کے داییندنداره سی تو اورا فانی و آنی شماری
 ازاں مرگے که می آیدچہ باک است خودی چوں پخته شد از مرگ پاک است
 زمرگ دیگرے لرزد دل من دل من جان من آب دگل من
 زکار عشق و مستی بر فتادن شرار خود بخشاش کے نداون
 بدست خود کفن بر خود بیریان پچشم خویش مرگ خویش دیدن
 ترا ایں مرگ هر دم دکھیاست بترس از قے که مرگ ماہیں است
 کند گور تو اندر پیکر تو
 نجیرو منکر او در بیر تو

سوال^(۱)

سافر چوں بود رہرو کدام است؟
 کرا گویم که او مرد تسام است

جواب

اگر چشمے کشانی بر دل خوبیش درون سیستہ بینی منزل خویش
 سفر اندر حض کر دن چین است سفر از خود بخود کر دن ہمین است
 کے زینب انداز ما کجیم ک در پشم مرد و اختر نیایم
 مجو پایاں کہ پایا نے نداری بپایاں تارسی جانے نداری
 نہ مارا پختہ پسنداری کر خایم بہ منزل تسام و ناتسا یم
 پایاں نارسیدن زندگانی است سفر مارا حیات جاودائی است

زماهی تا بسے جولانگه ما مکان و هم زیان گردیه ما
 بخود پیچیم و بے تاب نمودیم که ما موجیم و از قصر و چدیم
 دادم خوش را اندکیم باش گریزان از گماں سویے یقین باش
 تب و تاب محبت را فانیست یقین و دیدرا نیز آنها نیست
 کمال زندگی دیدار ذات است طریقش رستن از پنهان جهات است
 چنان با ذات حق خلوت گزینی ترا او بیند و اور ا تو بینی
 منور شو ز نورِ من بیرافن، مرده برهم مزن تو خود نمانی
 بخود محکم لغدر اندر حضورش مشونا پیده اندر بحر نورش
 نعیبِ ذره کن آن اضطرابه که تا بد در حسیم آفتا به
 چنان در جلوه گاه بیار می سوز عیان خود را نهان او را بر افزو
 کے کو دید عالم را امام است
 من و تو ناتاییم او نام است

اگر اور نیبایی در طلب خیز اگر یا بی پدامانش در آویز
 فقیہ و شیخ و ملّا را مدعا دست مرد مانند ما ہی غافل از شست
 بکاره ملک دین اور مرد را ہے است کہ ما کو ریم او صاحب نگاہ ہے است
 مشاہ افتتاب صحیح گا ہے وہ از هر بن مویش نگاہ ہے
 فرنگ آئین جمہوری نہاد است زدن از گردان دیوے کشاد است
 نوابے زخمہ و سازے ندارد ابے طیارہ پروازے ندارد
 زبانش کشت ویرانے نکوترا ز شهر او بیابانے نکوترا
 پندرہ زن کار و اتنے در تگ دیاز
 روان خوا پید و تن بیدار گردید
 خود جزو کافری کافر گری نیست
 فن افرنگ جزو مردم دری نیست
 گرد ہے را گروہے در کمی اس است
 زمین دده اہل مغرب را پیاسے کہ جمہور اس است یعنی یہے نیا مے

چشمیشیرے کر جانہ امیستاںد قیسہ مسلم و کافر زنداند
 نہ ماند در غلاف خود زمانے
 برد جان خود و جان جہانے

سوال^(۸)

کدامی نجت را نطق است اما نجت
 چه کوئی هم زه بود آں رمز طلاق

جواب

من از رمز انا نجت باز گویم دگر با هند و ایران راز گویم
 من غیر حلقة دیر ایں سخن گفت صحیات از خود فریبے خورد و من آگفت

فلا خفت و وجود ماز خوابش وجود مانو و ماز خوابش
 مقام تخت و فوق و چار سو خواب سکون و سیر و شوق و جستجو خواب
 دل بیدار و عقل نکته بیں خواب گمان و فکر و تصمیق و یقین خواب
 ترا ایں چشم بیدارے بخواب است ترا گفار و کردارے بخواب است
 چوا و بیدار گرد و بگرے نیت
 متارع شوق راسو و گرے نیت

فروغ دلش ماز قیاس است قیاس ماز تقدیر جو اس است
 چوحس دیگر شد ایں عالم دگر شد سکون و سیر و کیف و کم و گر شد
 تو ایں گفتن جهان زنگ بو نیت زمین و آسمان و کاخ و کو نیت
 تو ایں گفتن که خوابے یا فونے است جهاب پرہ آں بے چکونے است
 تو ایں گفتن چمه نیز گر ہوش است فربب پرده ہائے چشم و گوش است
 خودی از کائنات زنگ و بو نیت حواس مامیان ما و او نیت

نگہ زادر حمیش نیست را ہے کتنی خود را تاشا بے نگاہے

حساب برورش از دور فاک نیست

بخود بینی طن و تجییں و شک نیست

اگر گوئی کہ من و تم گمان است نمودش چول نمودا ہیں آن است

بگو بامن کدار اسے گماں کیست؟ بیکے در خود نگار آسے نشاں کیست؟

جمان پیدا و محتاج دلیلے! نمی آید بفکر کہ جبرتیلے

خودی پنهان رمحبت بے نیاز است! بیکا اندیش صریاب ایں چ راز است!

خودی راحت بدان باطل مپندر! خودی را کشت بے حاصل پندا

خودی چول سختگر دلالزا وال است! فراق عاشقان عین حصال است!

شر را تیز بآلے می توں داد! پسید الایزارے می توفی داد

دوا میم حق جزاے کار او نیست! کے او را ایں دوا م از جستجو نیست

دوا م آں بہ کہ جان مستعارے شود از عشق و مستی پایدارے!

وجود کوہ سار و دشت و دریچ ! جہاں نافی خودی باقی اُدگر ایچ !
 دگر از شنکر و منصور کم گوئے ! خدا را ہم براہ خوشن جوے
 خود کم بھر تحقیق خودی شو
 آنا الحق گوئے و صدقیق خودی شو

سوال^(۹)

کہ شد برسر وحدت واقف آخر؟
 شناسائے چہ آمد عارف آخر؟

جواب

تیرگر دوں مفت اس دل پذیر ہستا
 و لیکن ہمہ دہ ماہش نزود سیر است
 بدشیر شام غشیں آتائے کو اکب را کھن از ماہتا بے
 پرد کھسار چوں ریگ بروانے دگر گوں می شود دریا بانے

گلخان را در کسیں باد خزان است متارع کار و ای از پنجم جان است
 ز شبیم لاله را گوهر نمایند دمے ماند دمے دیگر نساند
 نوانش نماید در چنگه بسیده شر و ناجسته در چنگه بسید
 پرس از من ز عالمگیری مرگ !
 من و تو از نفس ز سبیری مرگ !

غزل

فشارا باده هر جام کردند چه بسیدر دانه او را عام کردند
 تاشا گاهه مرگ ناگهان را جهان ماه و خیسم نام کردند
 اگر یک سوزه اش خنے هم آموخت با فون نگابه رام کردند

قرار از ما حپه می جوئی که مارا اسیر گردش ایام کر دند
 خودی در سینه چاک کے نگه دارد
 ازین کو کب چراغ شام کر دند
 جهان بیکم روت ام آنلین است دری غربت سر اعزان همین است
 دل ما در تلاش با طله نیست نصیبِ ماغم بے حاضر نیست
 نگه دارند ای خبا آرزو را سرورِ ذوق و شوق جستجو را
 خودی را لازم ای تو ای کرد فراقت را وصالے می تو ای کرد
 چراغے از دهم گرمه تو ای سوخت
 بسوزن چاک گردوں می تو ای دوخت
 خدلتے زندہ بے ذوق سخن نیست تجلی ہائے او بے انجمن نیست
 که بر قی حبلوہ او بر جگر زد؟ که خورد آی باده و ساغر بسر زد؟
 عیار حسن و خوبی از دل کیست؟ مه او در طواف منزل کیست؟

آکست از خلوت ناتے که بخاست؟ بلى، از پرده سازے که بخاست؟
 چه آتش عشق هر خلکے برافوخت! هزاراں پرده یک آواز ناساخت
 اگر رایم گردان جامِ ساقی است بیزمش گرمی ہنگامہ باقی است!
 مرا دل سوخت بر تنهائی او کنم سامان بزم آرائی او
 مثالِ دانه می کارم خودی را
 برائے او نگهدارم خودی را

خاتمه

تو ششیری ز کام خود بروی آ بروی آ از نیا مام خدبر طا
 نقاب از مکنات خویش برگیر سه خورشید و انجم را به برگیر
 شب خدر و شن از نور لقیس کن بید بیضنا بروی از آستین کن
 کے کو دیده را بر دل کشود است شارع کشت پر ویسے درود است
 شارع جسته همیز از درونم که من مانند روی گرم خونم
 و گرنه آتش از تهدیب نو گیر
 بروی خود بی خروز اندر ویں میسر

بندگی نامہ

ہندکی نامہ

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

گفت بایزداں مر گئی فرور تاپ من شب را کند ماند روز
 یاد آیا مے کربے سیل و نہا خفته بودم در فرمیسیر فرور کا
 کو کبے اندر سواد من نبود گردشے اندر نہاد من نبود
 نے زورم دشت و در آینه پوش نے بدربا از جمال من خوش

آہ زیں نیرنگ افون وجودا! واسے زیں تابانی د ذوقی نمود!
 تاضن از آفتا ب آموختم خالدانے مردہ افروختم
 خالدانے با فروغ د بے فرانغ چہرہ او از علامی داغ داغ
 آدم او صورتِ ماہی پرشست آدمے ینداں کئے آدم پست
 تا سیر آب د گل کردی مرا از طوافِ او محبل کردی مرا
 ایں جہاں از نورِ جاں آگاہ نیت ایں شایاں نہ روانہ نیت
 در فضائے نیلگوں اور ابسل رسخته ما نوریاں ازو گل
 یا مرا از خدست او د لقار یا زخاکش آدم د گرجیا
 چشم بیدارم کبود و کور به لے خدا ایں خالدان بے نور به
 از علامی دل بسیر در بدنه از علامی روح گردبار تن
 از علامی ضعفت پیری در شباب از علامی شیر غاب افگنده ناب

از غلامی بزم ملت فرد فرد این و آن با این و آن اندر نبرد
 آن یکه اندر بجود ای در قیام کار و بارش چوں صلوٰۃ بے امام
 درفت ده فرد با فردے دگر هر زماں هر فرد را در دے دگر
 از غلامی مرد حق زنار بند از غلامی گو هر شن نا ارجمند
 شاخ او بے هر گاں عربان زبرگ نیست اندر جان او جزوی پمگ
 کور ذوق و غیش را دانسته نوش مرده بے مرگ و نعش خود بدوش
 آبروئے زندگ در باخته چهل خماں با کاوه و بخود رسانخته
 ملکنش بنگر محال او تگر رفت و بود ماہ و سال او نگر
 روزها در ماتم یک دیگر اند
 در خرام از یگ ساعت کتراند
 شوره بوم از نیش کردهم خار خار مهور او از در گزه غرب شکار
 صر صیر او آتش دوزخ نشاد زورق ابلیس را با د مراد

آتیش اندر ہوا غلطیده شعله در شعله پیچیده
 آتیش از دو دیچان تلخ پوش آتیش تندر غود در بیا خروش
 در کنارش مارها اندر سیز مرها با کفپه هانے زهر دین
 شعله اش گیرنده چل کلیب عقور ہولناک وزنده سوز و مرده نور
 در چنیں دشت بلا صدر روز گار
 خوشر از محکومی یک دم شمار

در بیان فنون الطیفه عالم

موسیقی

مرگ ها اندر فنون بستگی من چه گوییم از فنون بمندگی
 نغمه او خالی از ناریه حیات همچو سیل افتاد بدیوار حیات
 چوں دل او تیره میمایتے غلام پست چوں طبعش نواهاتے غلام
 از دل افرده او سوز رفت ذوق فرد الذلت امر و زرفت
 از ننه او آشکارا رازه او! مرگ یک شهر است اندیسا زاد
 ناتوان و زاره می سازد ترا از جهان بیزار می سازد ترا

چشم او را اشک پیم سرمهیت تاتوانی بر فوازے او مایست
 الخدر ایں نفعه موت است و بس نیتی در کوت صوت است و بس
 قشنگ کامی؟ ایں حرم بے زرم است هم و زیرش ہلاک آدم است
 سوزیدل از دل برد غم می ده غم و قسم است لے برادر گوش کن
 زهر اندر ساغر حجم نی ہد شعلہ مارا چرا غم ہوش کن
 یک غم است آں غم که آدم را خورد آں غم دیگر که مارا ہدم است
 آں غم دیگر که مارا ہدم است آن در و نگاه مهہ مهہ مهہ
 اندرون گامہ ہاتے غرب و شرق چولشین می کند اندر دے
 بندگی از سر جان نا آگئی است زان غم دیگر سردو او تھی است
 من نمی گویم کہ آنگش خطاست بیوہ نم را ایں خنیں شیون رو است

نفه باید تندرو مانست کیل
 تا برداز دل غم را خیل خیل
 نفعه می باید جنون پروردۀ آتش
 در خون دل حل کرده
 از نم او شعله پر و رون تو ای
 خامشی را جزو او گردان تو ای
 می شناسی؟ در سر و داشت آن مقام
 کاندر و بیه حرفاً می روید کلام
 نفره روشن چهار غ فطرت است
 معنی اول نقشیند صورت است
 اصل معنی را ندانم از کجا است
 صورش پیدا و با ما آشناست
 نفرگر معنی ندارد مرده ایست
 سوز او از آتش افسرده ایست
 راز معنی مرشد رومی کشود
 فکر من بر آستانش در سبود
 "معنی آن باشد که بستاند را
 بے نیاز از نقش گرداند ترا
 معنی آن نبود که کورو کرند
 مرد را بر نقش عاشق تر کند
 مطرب ما جمله معنی نمید
 دل بصورت ایست از معنی رمیدا

مصوری

چپناں دیدم فن صورت گری نے براہی درونے آذری
 تراہیے در حلقة دام بوس دلبرے با طاڑے ان نفس
 خردی پیش فقیرے خرقہ پوش مرد کو ہستانی هیزم بدش
 نازینہ در رو بست خانہ جو گئے در حنلوٹ ویرانہ
 پیر کے از در پیری داغ داغ آنکہ اندر دست او گل شد چراغ
 مطریے از نغمہ بیگانہ مست بلبیه نالیدہ تار او گست
 نجوانے از نگاہے خودہ تیر کو کے بر گردن بابائے پیر
 می چکدا ز خاصہ ہا مضمون موت
 بر کجا افانہ و افون موت
 علیم حاضر ہیش آفل در سجود شک بیفرزود ولقین از دل بیود

۵۰ زور بھر اطیع اقل من یہ شعر کاتب سے ہوا اظفاف جو گل تھا معلوم اس وقت ہوا جب کتاب تمام چوپ پکن،
 صفحہ اس شعر کے لئے کتاب کے ساتھ نعلہ نار کا شائع کرنا عالمہ مرزا نے شاید نہ سمجھا۔ (محمد حسین)

بے یقین را لذت تحقیق نیست بے یقین را قوت تخلیق نیست
 بے یقین را رعشه با اندر دل است بے یقین را نوآوردن اور مشکل است
 از خودی دور است و نجور است و بس هم برآورد ذوق جمهور است و بس
 حسن را در بیوزه از فطرت کند رہزن و راه تھی دسته زند
 حسن را از خود ببروں جستین خلاست آنچه می باست پیش ما کجاست
 نقش او افگند و نقش خود سترد نقشگر خود را چو با فطرت سپرد
 یک زمان از خویشتن رنگ نزد بر ز جاری مانگے سنگے نزد
 فطرت اند طبیسان هفت رنگ مانده بر قرطاس او با پاتے لنگ
 بے پیش پروانه کم سورا او عکس فردا نیست در امروز او
 از نگاهش رخنه در افلاک نیست زانکه اند رسینه دل بیکان نیست
 خاکار و بے حضور و شر مگیں بے نصیب از صحبت روح الامیں
 فکر او نادار و بے ذوق ستیرز بانگ اسرافیل او بے مستخریز

خویش را آدم اگر خاکی شمرد فوری بزداں درضییرہ او برد
 چول کلیے شد بروں از خویشن دست او تاریک و چوب او رسن
 زندگی بے قوتِ اعجاز نیست
 ہر کے داندہ ایں راز نیست

آں ہنزہ مندے کہ بر فطرت فزووں راز خود را برابر ملگا، ما کشود
 گرچہ بھر اور نماد دھنسیاچ می رسداز جوئے ما اور اخراج
 چیں رہاید از بساط روز گار حورا و از حور جشت خو شتر است
 سنگرلات و مناتش کافراست آفرینند کاتنات دیگرے
 قلب را بخشند حیات دیگرے بمحرومی خویش را برعود زند!
 چیش ما محبش گرمی انگشند زال فراوانی کہ اندر جان اوست
 ہر تھی را پر نبون شان اوست صفتیش آئیشہ دار خوب و نیشت
 فطرت پاکش عیار خوب و نیشت

عین ابراہیم و عین آذر است دست او هم تشن هم بت گر است

هر پناتے کمنه را بر می کند

جمله موجودات را سوهان زند

در غلامی تن ز جاں گرد د تھی از تن بے جاں چه امید بھی

ذوقِ ایجاد و نمود از دل رود آدمی از خویشتن غافل رود

جبرتیلے را اگر سازی غلام بر قدر از گمن سبید آئینه فام

کیش او قلیل دکارش آذری است ندست اندر نه هبید او کافری است

تازیکها و هم و شک افرا امدش کمنه و فرسوده خوش می آیدش

چشم او بر رفتہ از آئینده کو چول مجاور رزق او از خاک گور

گر هزارین است مرگ آرز و است اندو شن زشت و بیر و شنگوست

طایر دانا نمی گردو اسیر

گرچه باشد دامے از تایر حریرا

وَرْسَبِ عَلَامَ

در غلامی عشق و مذهب را فراق آنگین زندگانی بدنداق
 ماشقی؟ توحید را بر قل نزدن دانگی خود را به مشکل نزدن
 در غلامی عشق جز گفتار نیست کار ما گفتار ما را یار نیست
 کار و این شوق بے ذوق رسیل بے یقین بے سیل و بے دیل

دین و داشت را غلام ارزان دهد تا پلن را زنده دارد حبان بده
 گرچه بر لب ظلتے او نام خداست قبله او طاقت فرمایزد واست
 طاقت نامش دروغ با فروغ از بیرون او نزاید حبس زد و غ
 این ضنم تا سجده اش کردی خداست چون بیکه اندر قیام آلم قاست

آں خدا نانے دید جانے دهد
 ایں خدا جانے برد نانے دهد
 آں خدا یکتا است ایں صد پارهایت
 آں خدا را چارہ ایں بیچارہ ایت
 آں خدار مان آزارِ فراق
 بندہ را با خویشتن خوگر کند
 چول بجان عبدِ خود را کب شود
 زندہ و بے جان چہ رازِ امت این سخن
 مردن و هم زلیتن ائے بخت رس
 ماہیان را کوه و صحرا بے وجود
 مرد کر سوزِ نوا را مرده!
 پیشِ چنگه است و مسرور است کو
 روح با حق زندہ و پایینه ایت
 آنکه حی لا یوت آمد حق است
 زلیتن با حق حیات مطلق است

ہر کہ بے حق زیست جز صردانیست گرچہ س در ماتم اوزار نیست
 از نگاہش دیدنی یاد رجایب قلب او بے ذوق و شوق انقلاب
 سوز مشتاقی بکردارش کجا نور آفاقی بگفتارش کجا!
 مذہب او تنگ چوں آفاق او از عاشتاریک ترا شراق او
 زندگی بارگران بردوش او مرگ او پروردہ آغوش او
 عشق را از صحیقش آزارها از دش افسرده گرد دنارها
 نزد آں کرمے که از گل برخاست
 هر و ماہ و گنبد گرداں کجاست

از غلامے ذوق ویدارے بھوئے از غلامے جان بیدارے بھوئے
 دیدہ او محنت دیدن نبرد در جان خرد و گران خوابیده مرد
 حکمران بخشایہش بندے اگر می نہ در جان او بندے دگر
 سازد آتینے گره اندر گره گویدش می پوش ازیں آئیں زرہ

ریز پیز قسم کیس بمنایش بزم مرگ ناگهان افزایدش
 تا غلام از خویش گردند نا امید آرزو از سینه گردند نا پدید
 گاه او را خلعت زیبادید هم زمام کار در دستش نهاد
 حمه راشاطر زکف بیرون جهانه بینی خود را بعنه زینی رساند
 نعمت امروز را شیداش کرد تابعی من کر فرداش کرد
 تن ستر از مستی مهر ملوک جان پاک از لاغری ماندد و ک
 گرد ارزاروز بول یک جان پاک به که گرد فخریه تن ها هلاک
 بند بر پانیت بر جان دل است
 مشکل اندر مشکل اندر مشکل است

در فن تعمیر مردان آزاد

یک زماں باز نگان صحبت گزیں صنعت آزاد مردان ہم په بیں
 خیز و کارِ ایساک و سوری نگر وانما چشے اگر داری جگر
 خویش را از خود برهل آورده اند این چنیں خود را تاشا کرده اند
 سُنگها با سُنگها پیوسته اند روز گارے را بآنے بسته اند
 دیدن او پخته تر سازد ترا در جهان دیگر انداز و ترا
 نقش سوئے نقش شگرمی اور از ضمیر اخبار می اورد
 همت مردانه طبع بلند در دل سُنگ این دو لعل ارجمند
 سجدہ گاہ کمیت ایں زمین پرس بے خبر اروادِ جاں از قن پرس
 وائے من از خویشت قاندر بحباب از فرات زندگی ناخورده آب

دَائِيْ مَنْ از زَيْنَخْ دُبُّنْ بِرْ كَسْنَهْ از مقامِ خویش دُور افگنَهْ
مُكْمِنْ هَا از يقینِ مُحَكَّم است دَائِيْ مَنْ شَارَخْ يقینِم بِرْ نَمَتْ

دَرْ مَنْ آلْ نَيْرَيْهِ الْأَلَّا لَذَنَيْتْ

سَجَدَه امْ شَايَانْ ایں درگاهِ نیست

یک نظر آن گوہ زنابے نگر تاج را در زیرِ چوتا بے نگر
مر مرش ز آب رواں گرفته ته یک دم آنجا از ابد پاشنه ته
عشق مرداں سر خود را گفتة است سُگ را با گوکِ مرچگاں منقه است
عشق مرداں پاکِ نیگیں چون بیشت می کشايد لغمه ها از سُگ و خشت
عشق مرداں نقش خوبی را عیا حُن را هم پرده و در هم پرده دار
همت تواد آنسوئے گردوں گذشت از جهان چند و چهل بیرون گذشت
زانکه در گفتق نیبا بد آنچه دید
از خصیر خود نقابے بر کشید

از محبت جذبه ها گردد بلند ارجح می گیرد از ونا ارجمند
 ب محبت زندگی ماتم همه کار و پارش ناشت و نا محکم ته
 عشق صیقل می زند فرنگ را بوهر آسینه بخشد نگ را
 اهل دل را سینه سینا دهد با هنر منداش بید بینا دهد
 پیش او هر گون و موجود مات جلد عالم تلغ و او شاخ نبات
 گرمی انکار ما از تار اوست آفرینش جان دیگران کار اوست
 عشق مور و مرغ و آدم را بس است و عشق تنها هر دو عالم را بس است
 ولبری بے قاهری جادوگری است ولبری با قاهری پیغمبری است
 هر دو را در کار ها آمیخت عشق!
 عالمی در عالمی آمیخت عشق!

پاکستان ٹائمز پر سیلہ بھو میں جھپٹپاک
ڈاکٹر حبادی راقبال یا رائٹ لارنے تھا وید نسل علامہ راقبال روڈ لامبہ بھو
سے شائع کی۔